

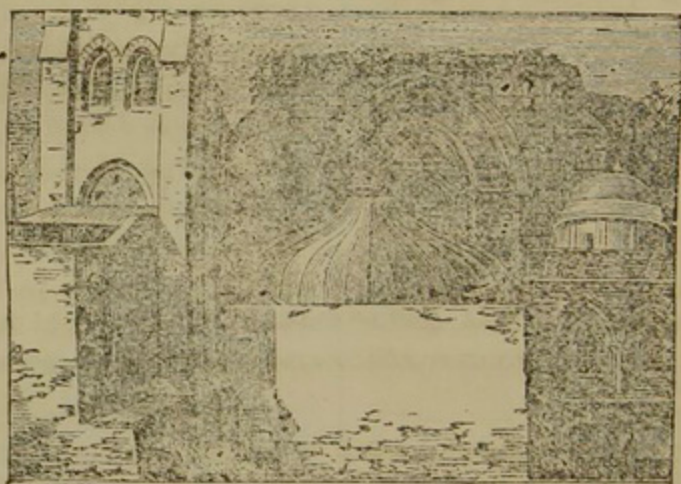

Մ Մ Ս Ա Գ Ի Ր

ԼՁԳԵՅԻՆ, ԲԵՆԸՍԻՐԵԿԸՆ, ԳԻՇԳԻՏԱԿԸՆ
ԵՒ ՔԸՂԱՔԸԿԸՆ

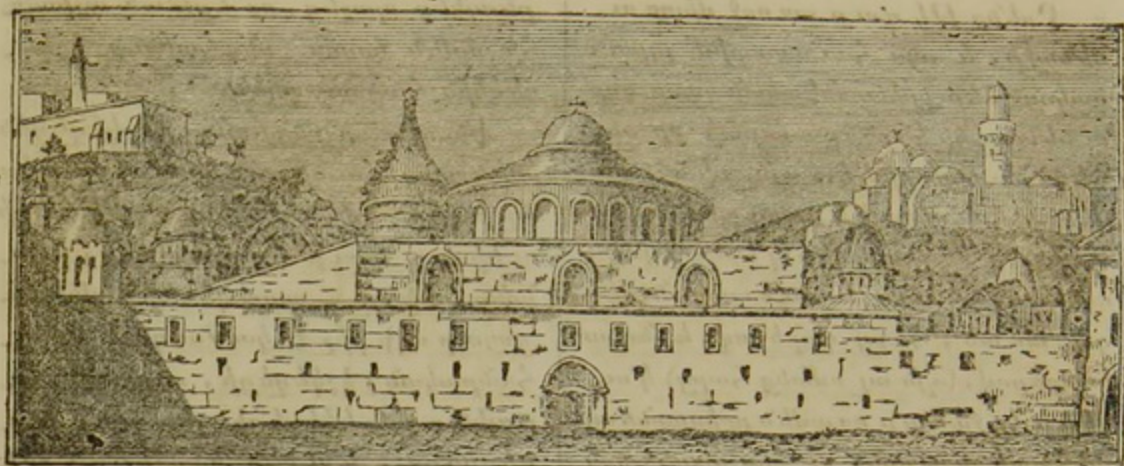

ՀԻՆԳԵՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ
ՇՐՋԱՆ ՄԻՇՄԵԸՅ

ՅԵՐՈՒՍԱԼԻՄ
Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՄՐԱՌՑ ՅԱԿՈՎԲԵԱՆՑ

1870

ՀԻՆԳԵՐՈՐԻ ՏԱՐԻ
ԹԻՒ 9.

Ա Մ Ս Ա Գ Ի Ր

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 30
1870.

Ա. Զ. Գ. Ս. Յ. Ի. Ն., Բ. Ս. Ն. Ս. Ս. Ի. Բ. Ա. Կ. Ա. Ն. ԵՒ Գ. Բ. Ս. Գ. Ի. Տ. Ա. Կ. Ա. Ն.

Կ Ր Օ Ն Ա Կ Ա Ն Ք

ՊԱՏԱՍԻԱՆԻՔ ԵՒ ԼՈՒԾՈՒՄՆ ԽԱՐԵՈՒԹԵԱՆՅ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՏԱՐԵՐՈՒԹԵԱՆՅ
ԿԱԹՈՒՂԻԿԵ ԵՒ ԵԶՄԵԱԾՆԱԿԱՆ ԴԱՒԱՆՈՒԹԵԱՆՅ (*)

ՅԵՏՈՅ կը յայտնէ վերապատուե-
լին թէ առ քրիստոնէականներուն վը-
րայ քանի մը դիտողութիւն կ'ընայ ը-
նել և պէտք է ընել. վասն զի կ'ըսէ.
«Եւս դիտողութիւններն իրաւացի
դտնելու համար հարկ չկայ ատուա-
ծաբան ըլլալու, հապա բաւական է
առողջ միտք մը ու քիչ մը քրիստոնէ-
ական լոյս ունենալ» :

Իրան է որ առողջ միտք մը քիչ մը
քրիստոնէական լուսով կը կարողանայ

(*) Շարունակութիւն, տես թիւ 8 :

դիտողութիւն ընել չատ մը քրիստո-
նէականաց վրայ, և այն սեղիշ, սակայն
առողջ միտք մը առանց երբեք քրիս-
տոնէական լոյսի, թէև կարող է դար-
ձեալ դիտողութիւն ընել որ և է
քրիստոնէականի վրայ, սակայն թեր-
եւս բոլոր այն դիտողութիւններն ալ
թիւր ըլլան. ըստ որում, թէև միտքն
առողջ և կը յաճի ամեն կողմ, սակայն
արգէն ընտրելին ո՛րն է, այն չճանա-
չէր, ի՞նչպէս որոշէ՝ թէ այս է կամ
այն :

Բնենք թէ դուք առողջ միտք ունենայք, և այս հաւատարիմ ըլլայ, սակայն ձեր քրիստոնէական լոյսը զոր ունենալ կը կարծէք, որչափ որ առ ձեզ հաւատարիմ է, այնչափ ալ առ մեզ անհաւատալի է. ըստ որում ձեր պաշտօնը մեզ այնպէս կ'երեւի թէ, այսօր զՔրիստոս և աւետարան մէկ դի առած, հարց գրգերով և նոցա խօսքերով, (այն ալ ոմանց հարց) կ'ուզէք և կը ջանայք որ ամեն քրիստոնէայ անհատի պաշտօնն ու պաշտամունքն ալ առ Պապն վերաբերէք: Ուր որ երեք խօսք խօսիք, երկուքն ասոր վերայ է. հինգ խօսիք, չորսն այս է:

Պուք դեռ չէք ուզեր համոզուիլ որ ընդհանուր քրիստոնէական եկեղեցին Վաթուղիկոս կամ Պապ չճանաչէր իրեն գլուխ, այլ զՔրիստոս Մտուած միայն գիտէ և կը ճանաչէ (1): Նոյն ինքն Քրիստոս Մտուած ընդհանուր Եկեղեցւոյ գլուխը Մա-

քեալներ որոշեց, որ երթան աշխարհի ամեն կողմն ընդհանուր Եկեղեցիին հաղորդ ընեն (1):

Ինչպէս որ ընդհանուր Եկեղեցին իրեն գլուխ ունի զՔրիստոս, այսպէս ալ իւրաքանչիւր մասնաւոր եկեղեցի ունի իւր գլուխ Մարքեալներ, և անոնց յաջորդ Հայրապետներ մինչեւ ցայսօր: Ուրիշ է կաթուղիկէ (ընդհանրական) Եկեղեցի, ուրիշ է հռոմէական եկեղեցի. զոր դուք խաբեցաք, կ'ուզէք կարծեցնել թէ կաթուղիկի և հռոմէական միւսնոյն են. այս աստիճան յայտնի սուտի մը վրայ, այդչափ պնդելնուդ համար կը թողումք որ դուք զձեզ դատապարտէք: Ենցինք ձեր առաջի դիտողութեանը:

1. «Մա Քրիստոնէականներուն վարդապետութիւնը մասնաւորապէս վարդապետութիւն չէ, հապա լ'ջմիածնական Հայոց Եկեղեցւոյն ընդհանուր վարդապետութիւնն է. որովհետեւ նոյն եկեղեցւոյն սորվող մասը (այսինքն ժողովուրդը) ասոնցմէ կը սորվի, ու սորվեցնող մասն ալ (այսինքն) Վաթուղիկոսները, Պատրիարքները, Երբեպետականներն, Եպիսկոպոսներն ու Վարդապետներն» աս քրիստոնէականներուն մէջ իրենց իշխանութեանը լուծութամբ կը խօսին:»

Բնել կ'ուզէք որ Հայոց Եկեղեցւոյն ընդհանուր վարդապետութիւնը այս քրիստոնէական անուն տեւորակներուն մէջ է, և տակէ ուրիշ վար-

(1) Բայ և արդէն իսկ 'ի ձեզ հեռ և նախանձ. ոչ ապօքէն մարմնաւոր էք՝ և ըստ մարդկան գնայք: Երթա՞մ ասէ որ 'ի ձեռք' ևս պօղոսեան եւ, և միւսին թէ ևս ապօղոսեան, ոչ մարդիկ էք. իսկ արդ' ով է պօղոսն, և ով է ապօղոսն Պաշտօնեայք՝ որովք հաւատացէքն. և իւրաքանչիւր որպէս և սեր եւ: Եւ անկեցի, ապօղոս չուր ևս, այլ Ատուած ամենցոյց: Այսուհետեւ ոչ այն ինչ որ է՝ որ անկեացն, և ոչ այն՝ որ զջուրն եւ, այլ որ ամենցոյցն Ատուած: Բայ անկեացն և որ զջուրն եւ, մի են. բայց իւրաքանչիւրք զիւր վարձս առնուցաւ. ըստ իւրում վաստակոց: Զի Ատուածոյ գործակից եմք: Ատուածոյ արգիւնք էք: Ատուածոյ շնորհք էք: Աստ շնորհացն Ատուածոյ որ տուեալ են ինձ, իրեւ իմաստուն ճարտարապետ հիմն եղի. բայց այլ է՝ որ շինեն. այլ իւրաքանչիւրք զգոյշ լինի թէ 'բոլոր շինիցէ և Զի հիմն այլ որ ոչ կարէ գնել քան զեղեայն՝ որ է իստա Քրիստոս: Եթէ որ շինէ 'ի վերայ հիման այսորիկ՝ սակի, արծաթ, ականա պատուական, փայտ, խոտ, եղեգն, իւրաքանչիւր գործն յայտնեց է. զի օրն քնտրեցէ. զի հրով յայտնեց է. և զիւրաքանչիւր գործն զհարգ և իցէ՝ հուրն փորձեցէ: Եթէ ուրուք գործըն շինեաց՝ կացցէ, վարձս առցէ. և եթէ ուրուք գործն այրեցի՝ սուժեցի. բայց ինքն կեցցէ. այլ այնպէս՝ որպէս թէ 'ի հուր: Ա. Կո. Բ. Գ. 5-15:

(1) Երթա՞ք յաշխարհ ամենայն, և քարոզեցէք զաւետարանն արքայութեան ամենայն արարածոց. որ հաւատացէ և մկրտեցի՝ կեցցէ. և որ ոչն հաւատացէ՝ դատապարտեցի: Մար. 1. Ժ. 2. 15:

Գնացէք այսուհետեւ աշակերտեցէք. զամենայն հեթանոսս, մկրտեցէք զիստա յանուն Հոր և Որդւոյ և Հոգւոյ Սրբոյ, ու սուրբեք նոցա պատմել զաւանան զոր ինչ պատու իրեցի ձեզ: Մար. 1. Բ. 19:

դապետութիւն չունին . կը սխալիք . վասն զի Հայոց Լեկեղեցին տակաւին ուրիշ շատ ընդարձակ մատեններ ալ ունի , որոնց մէջ պարունակուած ընդարձակ վարդապետութիւնները այս քրիստոնէականներուն մէջ պարունակուած չեն : Թերեւս Հռովմէականաց մեծագիր և բազմահատոր աստուածաբանութիւններուն բազդատելով այդչափ առ ոչինչ համարած էք Հայոց եկեղեցւոյ վարդապետութիւնը . սակայն եթէ այսօր աստուածաբանութեանց աւելորդ շաղիաղ փութիւնները մէկ գի հանուին , կարծեմ թէ անոնց վարդապետութիւնը նուազ պիտի ըլլայ քան զՀայոցը ⁽¹⁾ : Հայոց Լեկեղեցւոյ ընդհանուր վարդապետութիւնը իր ընդունած ամեն վարդապետական գրքերուն մէջ պարունակուած է , այն վարդապետական գրքերուն , որոնք հին Լեկեղեցւոյ վարդապետութեանը վրայ աւելին որ վարդապետութիւններ ալ չեն ընդուներ :

Վարձեալ կ'ըսէիք որ Հայոց Լեկեղեցւոյ սորվող մասն ասկէ կը սոր

վի . ինչէն կ'ապացուցանէք որ միայն ասկէ կը սորվի ժողովուրդը : Եւ ոչ մէկ բանով կրնաք ապացուցանել ասիկայ . վասն զի եթէ մենք ժողովուրդը գիտենք և կը ճանաչենք , տեղ կայ որ ժողովուրդը բաւական գիտէ Լեկեղեցւոյ դաւանութիւնը , տեղ կայ որ նուազ , տեղ ալ կայ որ չգիտէր և ճշմարիտ Լոտուծոյ կ'երկրպագէ : Եւ այս Հայոց ժողովրդոց իրենց դաւանութիւնը չգիտնալուն վրայ չդարմանայք ամենեւին , վասն զի հռովմէականաց մէջ ասոնցմէ աւելի տգէտները կան , և շատ : Եւ դաւանութիւն սորվող ժողովուրդն ալ ի՞նչ սորված է որ , բայց միայն , « Հռովմէն դուրս փրկութիւն չկայ : Երբ Պասյն աղօթէ , քաւարանի հոգիները բոլոր արքայութիւն կ'երթան : Պասյն արձակածը Քրիստոս չկրնար կապել , կապածն ալ չկրնար արձակել : Պասյն անուանը չյուսացողը արքայութիւն չկրնար երթալ : »

Լսոնցմէ աւելի կամ տարբեր դաւանութիւն մը չեն գիտեր : Վայ այն եկեղեցւոյն որոյ վարդապետն այսպէս կը վարդապետէ , և ժողովուրդին ալ այսպէս կը հաւատայ : Վիտենք այնչափ Լատին վարդապետներ , որոնք հայ վարդապետներ տեսած աւտենին կ'ափսոսան հազար գթասիրութեամբ . գլխին կը շարժեն ու կ'ըսեն , « Լիսնա որ յամառած են այսպէս , և չեն կրնար ընդունիլ պապին իշխանութիւնը , և դժոխք պիտի երթան » : Արովհետեւ այսպէս իրենց կ'աստուածաբանեն , զարմանալի չէ երբ իրենք ալ այսպէս սորվին :

Վանի որ ձեր մէջ այսպէս է , ինչո՞ւ չէք ուզեր համոզուիլ որ ժողովուրդ մը առ հասարակ եկեղեցւոյ ամէն վարդապետութիւնն ու դաւանութիւնը լիովին սորվիլ դժուարին

(1) Լատիններէնէ թարգմանուած Բարդուէա Ա. փառաբանութիւն անուն մեծ հատորը կարգացողներէ քաջ գիտեն որ , եթէ մէկ կիտի վրայ կը խօսի որ Աստուածաբանութիւնն ընթերցման եռանդը կ'աւելցնէ , քան կէտի վրայ ալ կը խօսի որ ընթերցողը բոլորովին կը խորշնցնէ : Վերջին օրերս չի նուաճ և հրատարակուած Աստուածաբանութիւններն ալ կարգացողներուն քառ ամենայնի կը համազեն , թէ նոյն կէտերուն վրայ խօսող հին Աստուածաբանութիւնները կարգալով սրչափ պատկառած են հեղինակները : Հայոց ազգը Լատիններէն չգիտնալու բարեբաղդութիւնն ունեցած է , որ դեռ հայերէնի չթարգմանուած Լատիններէն բազմութիւն Աստուածաբանութեանց զուր և չաղիաղի զաղբաբանութեանց ընթերցումէն աղատ մնացած է : Թէ և ինքը չկարգացած , սակայն կը ցաւի և կը միտի թարուի Հայոց եկեղեցին , երբ կը լսէ թէ , այն Լատիններէն հայերէնի թարգմանող Աստուածաբանները այն վատթար զաղբաբանութեանց մէջ շատ լսելով , աւելի խոհեմութիւն ըրած են :

է. և Հայոց եկեղեցւոյ՝ իւր ժողովրդեան համար հնարած մասնաւոր քրիստոնէական վարդապետութիւնը իւր ընդհանուր վարդապետութիւնը կ'ուզէր ճանչցունել:

Արեւելք որ «սորվեցնող մասն ալ ատենց մէջ իրենց իշխանութեանը լըրութեամբը կը խօսին», մենք չենք հասկնար ձեր միտքը. արդեօր բսել կ'ուզէք թէ միայն այսչափը սորվեցնելու իշխանութիւնն ունին, կամ թէ աս քրիստոնէականներուն տպագրութիւնն հրամայելովն, միւս բոլոր վարդապետական գրքերն ՚ի բաց առած կ'ըլլան: Արեւելք զձեզ կը խաբէք. սորվեցնող մասն անոր վաւերացումը կուտայ անոր մէջինը ուսանողաց մէկ մասին բաւական գալուն համար. անկէց աւելի բովանդակութիւն ունեցող մէկ ուրիշ քրիստոնէականի մ'ալ տպագրութիւնը կը հըրամայէ, այն ալ ուսանողաց միւս մէկ մասին համար. և թերեւս այս միւսներուն ունեցած վարդապետութեանց մէկին ունենայ կամ միւսն չունենայ: Այս ալ մէկ մասին կամ միւս մասին համար, որ կ'ըսենք, ինչ եթէ անոնցմէ ոմանք այս ինչ վարդապետութիւնը սորվելու են, կամ ոմանք այն ինչը, այլ թէ ոմանք այնչափ միայն սորվելու. բաւականութիւնն ունին, ոմանք քիչ մը եւս աւելի. ոմանք ալ աւելի, իրենց ձրից կամ շնորհացը համաձայն:

Այլ ի՞նչ առթիւ հարկ պիտի համարեմք թէ, որ և է քրիստոնէական աստուածաբանութեան բոլոր վարդապետութիւնն ալ բովանդակելու է: Աւանդելու կարողութիւնը մարդկանց մէջ շատ աւելի ստորադասներ ունի: Այս աստիճաններու չափը ուսանելի գիտութեանց ալ աստիճան որոշած է. այսինքն ոմանք երկու կը

պարունակեն, ոմանք երեք, ոմանք չորս. . . .: Սակայն դուք այսօր թող լով ընդհանուր վարդապետութիւնը Հայաստանեաց եկեղեցւոյ, մասնաւոր վարդապետութիւններն ընդհանուր առնելով, կ'ըստիպուիք ձեր այս դօրծին մէջ մասնաւորէն ընդհանուր հետեւցնելու սխալմանց մէջ իյնալ միշտ:

Առաջին գիտողութեամբ ճասնաւորն ընդհանուրի աւել առնելն հասկնալէ ետքն, անցնինք երկրորդ գիտողութեանը որ կ'ըսէ.

2. «Թէ բողոքականք, թէ հռոմէական ուղղափառք սուրբ գիրքն իրենց հաւատոյ աղբիւրը կ'անուանեն. բայց չենք կրնար բսել թէ, ուրեմն բողոքականք ու կաթոլիկեայք նոյն հաւատքն ունին. վասն զի իրենց հաւատացածը կամ չհաւատացածը Ա. Վիրքէն չենք կրնար իմանալ, հապա իրենց սուրբ Վիրքին տուած իմաստէն կամ մեկնութենէն, զորն որ իրենց վաւերական գրութեանց կամ հանգանակներուն մէջ փնտռելու է:

Շատ աղէկ. սուրբ Վիրքն ամեն քրիստոնեայ աղգերու հաւատոյ աղբիւրն ըլլալով հանդերձ, գրեթէ այն ամեն քրիստոնեայ աղգերու ալ հաւատոյ տարբերութիւնը ձեր այս բնածը կը փաստաբանեն: Վերայ այսր ամենայնի հետաքրքրութեան սրժանի է սա կէտը, որ տասնեկներ դարեան քրիստոնէական եկեղեցին իւր գրեթէ չորս հինգ դարերուն մէջ միայն հաւատոյ միութիւնն ունէր. և այնուհետեւ հաւատոյ տարբերութիւնն սկսաւ քրիստոնեայ աղաց մէջ: Այս հաւատոյ տարբերութիւնն ըսելով պիտի չհասկնամք առաւելութիւն, այլ թերահաւատութիւն: Այս թերահաւատութեան ծագման սկզբան սխալմութիւնը պի-

տի տեղեկացնէ զմեզ . և ոչ թէ խաբէքայից շաղկապում թիւնները :

— Պատմութիւններն ինչպէս կը տեղեկացնեն զմեզ այս թերահաւատութեան ծագմանը, երբ և ուր ըսկըսած և արմատ արձակած :

— Պատմութեան տուած իսկ տեղեկութիւնն է որ մինչեւ չորրորդ դարու վերջերն ու հինգերորդին ըսկիզբները Վրխտունէական եկեղեցին այնպէս միացած էր, որ քրիստոնէական հաւատոյ լոյսը հետզհետէ կը ծագեր և կը լուսաւորէր . սոյն օրերուն և տարիներուն մէջ արեւելեան և արեւմտեան բառերն եկեղեցւոյ համար նըշանակութիւն չունէին . այլ եկեղեցին մի էր և ընդ որոքս երկրի տարածական (1) : Այն այս ժամանակներու մէջ Հռոմէ իրեն պատուունեցաւ ի եւոն հերձուածապետը, որ քրիստոնէական Արեւելոյ խոնարհական դրութիւնն ու միացեալ վիճակն իրեն բուականացուցիչ չդուտ . ուստի խորհեցաւ որ քակէ Արեւելոյ այս միութիւնը և բարձրանայ ինքը բազմութեան բով : Այս փառաւորութիւնն ինչէն յառաջ եկաւ, եթէ ոչ թերահաւատութենէն .

(1) Յայնմ առաւրմատեան աշակերտքն առ Յիսուս . և առն . ո՞ր իցէ ի մէջ մեծ յարցալութեան երկնից : Եւ կոչեաց առ ինքն Յիսուս քահանայ մի, կոչոյց զնա ի մէջ նոցա . և առն . և մէն առն ձեզ, եթէ ոչ զարձիք և եղի՞ք ի բրնձնեկտի . ոչ մատնիցէք յարցալութիւնն երկնից : Մատթ . ԺԸ . 1-2 :

Հարցանէր զնոսա . զինչ վիճէիք զճանապարհայն ընդ միմեանս : Եւ նոցա ըսաւ ինչէն . քան զի ընդ միմեանս վիճէին ի ճանապարհին թէ ո՞ր իցէ մեծ . . . Եթէ ք կասի առաջին լինել, եղիցի ամենեցուն կրտսեր և ամենեցուն պաշտ ձեռքս : Մարկ . Թ. 32-32 :

Արդէս զի եկեղեցւոյ նախնի դարաւ մէջ ինչ վիճակ և դրութիւն ունենալն յայտնի ընէ : Ս . Աթոռս խորհած է Եւսեբիոսի եկեղեցական պատմութիւնը տպագրութեամբ . ի ըստ ընծայել . որ յայտնի կ'ընէ ստուգութեամբ իւր ժամանակի պատմական գէղգիւրն արձանագրելով :

Վասն զի Տերոյ խոստացած պըսակին և աթոռոյն վրայ երբէք յոյս չունենալով, փարիսեցւոց ու Վարաց աթոռն իրեն համար առաւել պատուականագոյն ընտրեց : Աւահա ըսկըսաւ առաջնութեան և յեանութեան ինդիրը . Հռոմէն ըսաւ թէ ինքն է մեծ, վասն զի Պետրոս հոն է . Վաղդէացին ըսաւ, թէ մեծ ինքն է, վասն զի Պետրոս առաջին անգամ Անտիոքայն է սկիզբն, հապտ Հռոմայն : Յայն ալ ըսաւ որ քանի որ ինքն Անդրէաս առաքեալ ունի և Յովնանէս սուեռարանիչ, մեծ ինքն է . տակաւին շատ խօսքեր ու փաստեր, ամէն ոք իւր սրտին մէջ ի եւոնի հոյ կայծը բորբոքած, առաջնութիւնն իրեն սեփականելու փաստեր կը հնարէին : — Հայն ինչ ըսաւ . — ըսաւ, դուք մեծ էք կամ փոքր, մեզ հետ մասն չունիք, վասն զի դպրութեան թիւն եղայք Արեւելոյ :

Արեւոյն սկզբունքէն երկու տարբեր հետեւութեանց մին թիւր է անշուշտ . և այսօր ալ ճշգիւ կը խօսի ի բարարատուելիութե սուրբ Վիրքն հաւատոց աղբււրն ըլլալով բողոքականաց և հռոմէականաց հաւատքը մէկ է չինք կրնար ըսել, վասն զի աղբււրը մէկ ըլլալով հանդերձ, ըստ որում նոյն աղբււրէն յագեցողը խաբէքայ էր, ուրիշ տեսակի փոխեց իւր ընդունածը . ըստ որում արդէն իւր սրտին մէջ ծագած է Արեւելոյ հակառակ ոգին, Արեւելոյն ականջին խօսող Աւետարանին խօսքերը իւր մշտացի յարմարցնելու փաստեր կը խորհէր և կը հնարէր : Աւետարանի խօսքը թէ « Դու ես վեմ, և ի վերայ այդք վիմի շինեցից զեկեղեցի իմ » , կը մեկնեն թէ Պետրոս Հռոմէ պիտի երթայ, եւ Հռոմէ եկեղեցիներու գլուխ պիտի ըլլայ : Շատ աղէկ իմաստ, շատ քաջ մեկնութիւն :

Այս մեկնութեան խտրութիւնն ու պատճառներն ան մոգերը պիտի իմանան բացորոշապէս, որոնք գիտեն թէ եկեղեցւոյ միութիւնը կը մեկնէր որ, այն ըստած վէժն է Պետրոսի դաւանութիւնը և ոչ ինքն Պետրոս, և ինչ էր դաւանութիւնը:

— Դու ես Վրիստոսն որդի Ատուծոյ կենդանւոյ (1): — Անցնինք դիտողութեան միւս կէտերուն:

«Ասանկ ալ Այմիածնական եկեղեցին կաթողիկէայ ուղղափառաց հետ չէ թէ մինակ Ս. Գիրք, հապա նաեւ աւանդութիւն (այսինքն Ս. Հարք) կ'ընդունի. բայց թէ կաթողիկէայք և թէ Այմիածնական Արքեպիսկոպոս իրոք ինչ հաւատք ունին. այսինքն ինչ կը հաւատան ու ինչ չեն հաւատար: Ս. Գիրք ու Ս. Հարք առջեւնիս բանալով չի մացուիր, հապա նայելով թէ ինչ կերպով կաթողիկէ հռովմէական եկեղեցին սուրբ Գիրքն ու սուրբ Հարքը կ'իմանայ ու կը մեկնէ, և ինչ կերպով Այմիածնական Արքեպիսկոպոս: Աս կերպը կամ ի մասսայէ կամ մեկնութիւնը, ինչպէս կաթողիկէայ ուղղափառաց քով, աւսանկ ալ Այմիածնական Արքեպիսկոպոսն նկատմամբ աս եկեղեցւոյն բարձրագոյն իշխանութեանէն կամ հեղինակութեանէն յառաջ եկած գրուածներուն մէջ մինակ փնտռելու է: Ուստի աս կողմանէ ալ վերոյիշեալ քրիստոնէականները մեծ նշանակութիւն ունին: Աս քրիստոնէականներէն կ'որոշուի, որ Այմիածնական Արքեպիսկոպոսն իր սեպհական եղող վարդապետութիւնը որն է:»

Այնք կը խօսիք որ Ս. Գիրքն առջեւնիս առնելով հաւատք չի մացուիր,

նոյնպէս Ս. Հարքն առնելով ալ: աս կայն այն տեղ կը խանգարի ձեր խօսքին կարգը որ կ'ըսէք թէ Այմիածնական Արքեպիսկոպոս բարձր հեղինակութիւնները այն ձեր ճանաչած քրիստոնէականներն ըլլան: Աս քրիստոնէականները չէ թէ այսօր սկզբնաւորեցին հեղինակները, և Հայոց Արքեպիսկոպոսն ալ այսօր ունեցած եղաւ, այլ Հայոց Արքեպիսկոպոսն արդէն ունեցած վարդապետական գրուածքներէն վերջին օրերը համառօտեցին և այն քրիստոնէականները յօրինեցին. որմէ թերեւս դուք տեղեկութիւն չուենալով գուցէ իրաւունք ունենայք այդ մասին արդարանալ: Արդէն հետըզհետէ քրիստոնէականներէն մէջ բերած հատուածներնիդ և անոնց վրայ ըրած դիտողութիւննիդ պիտի տեսնեմք և իմանամք: Հիմա այսչափը միայն կը գիտցնեմք որ, մասնաւորն ընդհանուրի տեղ առնողն արդէն ինքը սխալած կ'ըլլայ, եթէ ոչ՝ իւր սկզբանն հետեւութիւնը: Անցնինք երրորդ դիտողութեանը:

3. «Թէ որ է Այմիածնական Արքեպիսկոպոսն վարդապետելու ատեն, ի Վրիստոսէ Արքեպիսկոպոսն խոստացուած անսխալականութեան պարգէնն ունի, այսինքն բարեխօս Հոգին սուրբ իրեն օգնական է, հարկաւ գտնէ աս քրիստոնէականներուն մէջ աս անօրինակութիւնը պիտի երեւայ. նախ՝ որովհետեւ ասոնք է Այմիածնական եկեղեցւոյն ամենէն բարձր իշխանութեամբը վաւերացած ու հաստատուած գրուածներն են. երկրորդ՝ թէ որ աս քրիստոնէականներուն մէջ անսխալութիւնն կոյն է, ան ատեն միւսակ ժողովուրդը Ատուծոյ առջեւ պարտական կ'ըլլայ աս քրիստոնէականներով իրեն առջեւը գրուած վարդապետութիւնը հաւատար: Ուր որ

(1) Պատասխանի ետ Սիմոն Պետրոս և ասէ զնա, որ ես Վրիստոսն որդի Ատուծոյ կենդանւոյ: Մատթ. Ժ. 2. 16:

անսխալ վարդապետութիւն չկայ , հոն հաւատալու ալ պարտականութիւն չկայ :

Սենք եկեղեցին անսխալ գիտենք ըստ որում խոստացաւ իրեն Վրիստոս . « ես ընդ ձեզ եմ զամենայն աւուրս մինչեւ ի կատարած աշխարհիդ . Սափ . ԻԸ . 20 :

« Եթէ սիրէք զիս զպատուիրանն իմ պահեմքի : Եւ ես աղաչեցիք ըզ Հայր , և այլ մխիթարիչ տալէ ձեզ , զի ընդ ձեզ բնակեացի ի յաւիտեան : Օհոգին ճշմարտութեան , զոր աշխարհս ոչ կարէ ընդունիլ , զի ոչ տեսանէ զնա , և ոչ ճանաչէ զնա . բայց դուք ճանաչէք զնա , զի առ ձեզ բնակեացի և ընդ ձեզ եղիցի : Ոչ թողից զձեզ որքս , գամ առ ձեզ . փոքր միւս եւս և աշխարհս ոչ եւս տեսանէ զիս , բայց դուք տեսանիցէք զիս . զի ես կենդանի եմ , և դուք կենդանի լինելոց էք : Յոյն աւուր գիտաւքիք դուք զի ես ի Հօր իմում և դուք յիս , և ես ի ձեզ : Որ ունի զպատուիրանս իմ և պահէ զնոսս , նա է՝ որ սիրէ զիս . և որ սիրէն զիս , սիրեցի ի հօրէ իմմէ , և ես սիրեցից զնա , և երեւեցուցից նմա զիս » : Յով . ԺԴ . 15-21 :

« Եթէ կայցէք յիս , և բանք իմ ի ձեզ կայցեն , զոր ինչ կամիցիք , լինիցի ձեզ Դուք բարեկամք էք իմ , եթէ առնիցէք . զոր եսն պատւիրեմ ձեզ : Ոչ եւս կոչեմ զձեզ ծառայս . զի ծառայն ոչ գիտէ զինչ գործէ տէրն նորա : Եւ զձեզ կոչեցի բարեկամս , զի զամենայն զոր լուայ ի Հօրէ իմմէ , ծանուցի ձեզ » : Յով . ԺԵ . 7-15 :

Եսանք և ասոր նման շատ խօսքեր , որն Մատարանին մեզի կը հաստատեն Եկեղեցւոյ անսխալութիւնը , և Հոգին սուրբ կը յիշեցը

նէ եկեղեցւոյն՝ ինչ որ Վրիստոս Եկեղեցւոյ գլուխը սորվեցոյց ⁽¹⁾ . ուս Եկեղեցւոյ վարդապետութիւնն անսխալ է , Վայց որ վարդապետութիւնը , այն վարդապետութիւնը , զոր Տէրն մեր ինքնին խօսած է և պատւիրած , և Հոգին սուրբ կը յիշեցնէ Եկեղեցւոյն , թէ և Տէրով ըսած աւան խօսքերը չեն որարունակեր աւետարանին մէջ յայտնի գրուած , սակայն Եկեղեցւոյ վերաբերեալ ամէն վարդապետութեանց սկզբունքն անպատճառ կայ : Վարդապետութիւն մը որ այն սկզբան համաձայն է , անսխալ է . վարդապետութիւն մը որ այս սկզբան չհամաձայնիր , անսխալ ընդունելու համար մտադրներ պէտք են : Վարդապետութիւն մը՝ որ այս սկզբան չհամաձայնելով անսխալութեան շնորհէն զուրկ է , ուր կը մնայ հասկա երբ այս սկզբան ալ հակառակ ըլլայ այն վարդապետութիւնը :

Հռովմայ եկեղեցին իւր սխալները կը ցուցնելու համար մէկ դարէն աւելի է որ զինքը անսխալ ցուցնելու համար՝ տգիտաց վկայութեամբ իւր քահանայապետին անսխալութիւնն հաստատել կը ջանայ : Հայոց Եկեղեցին այս տեսակ ջանք մը ըրած չէ մինչեւ ցայսօր . եւ անսխալութեան շնորհէն զուրկ չըլլալուն համար , միշտ իւր վարդապետութիւնը Մատարանի սկզբանցն համաձայնեցնել ջանացած է , և համաձայնեցուցած : Եկեղեցական անհատ մը խաբուելով կամ չգիտնալով , Եկեղեցի սխալած չըլլար : Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ վարդապետութիւնները Մատարանին սկզբանցը վրայ միշտ յեցեալ են ,

(1) Իսկ մխիթարին Հոգին սուրբ՝ զոր առաքելացէ Հայր յանուն իմ , նա ուսուցէ ձեզ զամենայն և յիշեցուցէ զամենայն զոր ինչ ասացի ձեզ : Յով . ԺԴ . 46 :

այն վարդապետութեանց սրարունա-
կող գրքերէն քաղուած քրիստոնէա-
կանները բոլոր ուղիղ են և անսխալ :

Ետուած միայն անսխալ է . սրմէ
հետեւութիւն է անշուշտ , թէ Վա-
ստուծոյ խօսքն ալ անսխալ է . որովհե-
տեւ Եկեղեցւոյ խօսքը միշտ Ետու-
ծոյ խօսքերէն առնուած է , ուստի
Եկեղեցւոյ խօսքն ալ անսխալ է : Բայց
երբ Եկեղեցին Ետուծոյ խօսքերէն
դուրս կը խօսի , անիկա անսխալ չի
կրնար ըլլալ : Ենչատի մը խօսուածքը
նմանապէս , ո՞վ գիտէ ուրիշ առած
է . անոր վաւերականութիւնն Վե-
տարանի սկզբունքէն միայն կրնայ
հաստատուիլ :

Պանք չորրորդ գիտողութեան .

4. « Թէ որ Եմիածնական եկեղե-
ցին իրաւցնէ անսխալութիւն ունի ,
և իր անսխալութիւնն ինչպէս ըսեմք ,
սա քրիստոնէականներուն մէջ պիտի
երեւնայ , չկրնար ըլլալ որ սա քրիս-
տոնէականներէն մէկուն խօսքը մէկա-
լին խօսքին դէմ ելլէ . կամ սա ժամա-
նակուան քրիստոնէականը՝ մէկալ ժա-
մանակուան քրիստոնէականին ըսածին
հակառակ գայ . կամ սա տեղոց քը-
րիստոնէականը մէկալ տեղաց քրիս-
տոնէականին ներհակ ըլլայ . որովհե-
տեւ Հոգին սուրբ ամէն առէն ու
ամեն տեղ մի և նոյնը կը խօսի » :

Վրս Հայաստանեայցս Ս . Եկե-
ղեցին ունի անսխալութիւն , ինչպէս
որ վերը ըսինք , իւր քրիստոնէական-
ներուն մէջն ալ կ'երեւայ իւր անսը-
խալութիւնը . դուք որ Հայաստա-
նեայց քրիստոնէականներուն խօսքը
իրարու դէմ ելլել կը կարծէք , այն-
պէս չէ , ինչպէս որ հետզհետէ յա-
ռաջ երթալով ալ պիտի տեսնեմք :
Վրս սխալը կամ ըսել ևս է ըսել թե-
րութիւնը Հռովմայ քրիստոնէական-
ներուն և վարդապետական գրքե-

րուն մէջ միշտ և անպակաս գտնը-
ւած են ամբարտաւանութիւնն ի-
րենց ոգւոյն վրայ տիրած դարերէն
ի վեր : Իրենց ընդունած աւետարա-
նի մեկնութիւնները , որոնք նախնի
ժամանակները գրուած են և ընդուն-
ուած , կը մեկնեն թէ Վետարանի
մէջ « դու ես վէ՛մ և ի վերայ այդը
վիմի շինեցից զեկեղեցի իմ , և դը-
րունք դժոխաց զնա մի յաղթահարե-
ցեն » խօսքը Պետրոսի դաւանու-
թեանն համար ըսած է Ետուած . և
այժմու քրիստոնէականները և ոմանք
աստուածաբանք ուղղակի Պետրոսի
անձին վրայ կը մեկնեն , թէ Վրիս-
տոսի եկեղեցին Պետրոսի անձին վը-
րայ շինուած է : Իսկ է որ Հոգին
սուրբ լատինաց կամ Հռովմայ Եկե-
ղեցւոյն մէջ առաջին ժամանակն այն-
պէս խօսած էր , հիմա ալ այնպէս կը
խօսի : Եւ այս ինչու , վասն զի նոր
աստուածաբաններն ու վարդապետ-
ները այսպէս կ'ուզեն , և այսպէս ա-
ւելի յարմար կուգայ աւետարանն
իրենց մոլորին :

Ձեր նախադասութեամբը ձեզի
կը հարցնեմք , ինչու լատինական ար-
դի գրուածքները նախնի Եկեղեցւոյ
և Վաթիկոյ ժամանակի գրուածքնե-
րուն կը հակառակի :

Ետը տալիք պատասխաններ շատ
կան , սակայն դուք չէք կրնար խօսիլ
նոյն պատասխանները , հասլա՛ նոյն
ինքն ձեզ հարցնալները :

Հոգին սուրբ ամէն առէն ու ա-
մեն տեղ միևնոյն կը խօսի , բայց լա-
տինաց Եկեղեցւոյն մէջ երեկ ուրիշ
այսօր ուրիշ կը խօսի : Ենցիկնք հինգ-
երորդ գիտողութեանը :

5. « Եմիածնական Եկեղեցին ըս-
տեպ կը վկայէ , թէ իրեն հաւատքը
կաթոլիկէ Հռովմական եկեղեցւոյ
հաւատքէն ամենեւին տարբերու-
թիւն մը չունի » :

Մենք որ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ մէջն ենք, այդ տեսակ վկայութիւն մը մինչեւ ցարդ չեմք գիտեր. դուք ալ ուրիշ առած էք անիկա զուրյա՞ծ չէք. հետեւաբար հիմա ալ տակաւին չենք գիտեր այդպիսի վկայութիւն մը: Ինդհակառակն Հռովմայ եկեղեցին որ այսօր կը տօնէ Վեռնի՝ մեծ անուանելով և իրեն համար վերականգնիչ դաւանելով, Հայաստանեայց եկեղեցին կը նշով՝ զայն: Հայաստանեայց Ս. եկեղեցւոյ Հռովմայ եկեղեցիէն ունեցած տարբերութիւնը մէկ քանին տակէ յառաջ ալ ըսինք. հիմա ալ կ'ըսենք. Հայաստանեայց եկեղեցին Հռովմայ եկեղեցիէն կը տարբերի. Հայաստանեայց եկեղեցին սուրբ է, իւր Ղրբխոյն Քրիստոսի միացած է. մինչդեռ Հռովմայն Պապի հետ միացած է: Քանի քանի տարբերութիւններ տակաւին, որոնց և ոչ մին ունեցած է Հայաստանեայց եկեղեցին, և ոչ ալ պիտի ունենայ:

«Սանաւորաց գրուածոց մէջ գուցէ ներուի՝ թէ որ աս կերպ տարբերութիւն մը տեսնուի»:

Թէ՛ մանաւորաց և թէ՛ ընդհանուր վարդապետութեան առէն տարբերութիւնն ի հարկէն է, և սպառազան եկեղեցիին ներողութեանը հարկ չիւյ. վասն զի չեն սպասեր իրեն կարծած այդ ներողութիւնը կամ աններողութիւնը Հայաստանեայց եկեղեցւոյն վրայ երբեք ազդելո՞ւթի մը չունին: Տկարամտութեան տալու է որ իբրեւ թէ աններողութիւն ցոյց տալով կ'ապաւնայք ըսելով.

«Թէ որ աս քրիստոնէականներուն մէջ սրնք՝ յմիաճնական եկեղեցւոյն ընդհանուր վարդապետութիւնն ու հաւատքը կը պարունակեն, իրաւ ջրնէ կաթմուղիկէ Հռովմական եկե.

ղեցւոյ վարդապետութենէն տարբեր վարդապետութիւններ գտնուին, ալ բնական կերպով հարկ է՝ որ ամեն մարդ լսէ թէ Վիսիաճնական Հոյոց եկեղեցին իրօք կաթմուղիկէ հռովմական եկեղեցիէն հաւատոյ կողմանէ տարբերութիւն ունի: Եւ տարբերութիւնն ինչպէս ամեն առողջ միտք պէտք է տեսնել, մինակ մէկ հաւատոյ մասին մէջ ոչ բլրոյ բաւական է»:

Երբ անգամ մը յիշէք, թէ Հայաստանեայց եկեղեցւոյն ունեցած յայն առ Վոտուած է, և Հռովմական եկեղեցւոյն առ Պապը, արդէն բոլորովին տարբեր բացայայտ պիտի հասկցած բլրայիք: Եւ ինչո՞ւ այսչափ շատ տարբերութեանցը մէջ կը պաշարուիք դարձեալ ու կ'ըսէք, եթէ այս տարբերութիւնն մէկ հաւատոյ մասին մէջ ալ բլրայ, բաւական է: Երդէն Հռովմայ եկեղեցին հաւատոյ մասանց ընտրութիւն չգիտէր և Պապին մեծութիւնը հաւատոյ մաս համարած է. այս օրերս ալ հաւատոյ մասը եւս աւելցնելու շատ աշխատեցաւ, թէ Պապն անխալ է, և հաւատոյ մաս է. առ մի մասն հաւատոյ թերահաւատոն ալ առ բոլոր հաւատն թերեհաւատած կ'ըլլայ, ուստի այս մօտերս ձեզքեցաւ. և հաւատոյ մաս մը չնդունիլ ինչպէս կարելի է որ ներէ Հռովմն Հայաստանին: Արդ Հռովմայ ներումը ձեզ կը թողու Հայաստանեայց եկեղեցին վայելէ, միայն թէ մի մոռնայք որ նա ձեզմէ կը տարբերի. մարդկային գործոց պատահումը հաւատոյ մաս չհամարուիք:

«Թէ որ աս ամենն ասանկ է, կ'ըսէ, ան առեն քիչ մը խելք ունեցող մարդինքն իրեն պիտ'որ լսէ. թէ որ աս քրիստոնէականներուն մէջն վարդապետութիւնն ամեն ասնն ու ամեն

տեղ նոյն չէ, ան ատեն հոն Մատու-
ծոյ մատը չկայ. Հոգին սուրբ այն
վարդապետութիւնը սորվեցնողնե-
րուն հետ չէ ։

Վընդունիմք որ Հոգին սուրբ ա-
մեն ատեն և ամեն տեղ մի և նոյնը
կը խօսի. սակայն կը հարցունեմք թէ
ինչո՞ւ Հռովմայ Եկեղեցւոյ մէջ մի և
նոյնը չխօսիր։ Թերեւս հարցնեն թէ
ո՞րն է տարբեր խօսածը ։ Սինչև տաս-
ներեք դարը Հռովմայ Եկեղեցւոյն
մէջ Հոգւոյն սրբոյ բղխումն ՚ի Հօ-
րէ կ'ըսուէր, այնուհետեւ սկսան ՚ի
Հօրէ և ՚ի յԱրդւոյ բտել ։ Ինչո՞ւ
տասներեք դար այնպէս և այնուհե-
տեւ այսպէս ։

Եւ Հոգւոյն սրբոյ բղխման ՚ի
Հօրէ և ՚ի յԱրդ-ոյ բտելու խնդիրը որ
տասներեք դարէն յառաջ Սպանիայի
մէջ ծագեցաւ, և երկար ժամանակ
Հռովմ ջնդուներեց, այն ատեն Հոգին
ինչպէս կը խօսէր Հռովմայ եկեղեց-
ւոյն մէջ ։ Թերեւս առանց պատկա-
ռելու ալ ըսէք թէ առաջինը սխալ էր
վերջինը ուղիղ. վասն զի սրչափ որ կը
խօսիր ալ, չէք գիտեր հոգւով՝ թէ
ինչ է Եկեղեցի, ինչ է Մատարան,
ինչ է Մատակոյց գործ և թուղթ ։
Սղըռունք մ'ունիք Պատր բարձրու-
ցնելու, առեր էք կ'երթայք. բայց
գէպ ուր. ուր որ ճանապարհն եղէրի ։

Հռովմայ եկեղեցին, որ Հոգւոյն
սրբոյ բղխումնը, ՚ի Հօրէ և ՚ի յԱրդ-ոյ
ըլլալն ընդունեց, գիտէր արդեօք
յառաջագոյն ինչո՞ւ չէր ընդուներ ։
Ի եւսն Վ. կէ մերժէր և չէր ուղեր
որ ըսել տայ թէ, Հռովմն իր ուղած
ատենը կ'այլայլէ ու կը փոխէ Եկեղե-
ցւոյ աւանդութիւնը ։ Բայց իւր յա-
ջորդը փոխեց, որ ըսել է երկու պա-
պերուն տարբեր տարբեր կը խօսէր
Հոգին, տարբեր ժամանակ ու տար-
բեր անձանց մէջ ։

Հռովմայ Եկեղեցւոյ ներողու-
թեան թուղթ տալու դրութիւնը,
չէ թէ քրիստոնէութեան կամաստ-
ուած պաշտութեան գէմ կրնայ ըլլալ
այլ և ամենեւին հեթանոսութիւն է,
մտքէ անցունելն անգամ հեթանոսու-
թիւն է, ուր կը մնայ գործադրելը,
այս ատորձանի հեթանոսութիւնը
այս ատորձանի ոճրագործութիւնը
յանձն առնող և ընդունող, աւ իւր
ժողովրդեանն ուսուցանող եկեղեցւոյ
մէջ Հոգւոյն անսխալութիւնը կը
նայք յուսալ երբեք, և եթէ յու-
սայք՝ օր երեսով ։

Մատուածութիւնը որ հին օրինաց
մէջ Ք' սպաններ պատուիրեց, նոր օ-
րինաց մէջ ալ նոյն պատուէրը սաստ-
կացոյց ու ըսաւ Ք' Բաբխար ։ Մտնց
գործադրելու սղըռունքն ալ տուաւ,
ըսելով. — Սիրեսցես զէքր Մատուած
քո յամենայն սրտէ քումմէ և յա-
մենայն անձնէ քումմէ և յամենայն
մտայ քոյ. այս է մեծն և առաջին
պատուիրան. և երկրորդն նման ամին.
Սիրեսցես զընկերքո իբրեւ զանձն
քո — ։ Ինկերն անձին նման սիրելու
պատուիրանը զՄատուած սիրելու պա-
տուիրանին հաւասար կը զօրացնէ,
որպէս զի աշխարհի մէջ մարդկան
կիանրը հանգիստ ունենայ. և ընկե-
րին վրայ սէր ունեցողն արդէն չը
կրնար ընկերին բարկանալ ։

Սակայն ընդ հակառակը կը պատ-
ուիրէ այսօր Հռովմայ եկեղեցին նե-
րողութեան թուղթ տալով, վասն
զի ընեղիք յանցանքն արդէն թողու-
ցած է և կրնայ առանց երբեք վնաս
սու յանցանել ։ Մտ է Հոգւոյն սրբ-
ոյ խօսածը Հռովմայ եկեղեցւոյն
մէջ, քան լիցի ։

Մտնց վրայ իրենց տեղերն երկա-
րօրէն պիտի խօսուին հարկաւ, հի-
մա շարունակութեանն անցնինք ։

“Հայաստանեայց ըստած եկեղեցին կ'ըսէ՝ անսխալութեան՝ պարզեւը չունի” :

Հայաստանեայց Եկեղեցին անսխալութեան պարզեւն ունի, իւր ի Գրիգորիոսէ առած և Ղապրէոսի սորված ու տեսածն անփոփոխ մինչեւ յայսօր պահելով: Հայաստանեայց եկեղեցւոյ Հայրապետը առանձին Եկեղեցի չէ ինչպէս Հռովմայն, ուստի եթէ երբեք Հայրապետի մը բրած փոփոխութիւնը կայ որ ուրիշին նա յելով բրած ըլլայ, այն եկեղեցւոյնը չէ, նա մանաւանդ Հայոց Հայրապետն ալ այնպիսի փոփոխութիւններ բրած չունին, և չեն ըներ:

Կը հետեւցնէ վերի ըսածներն, “ուստի ալ միտթարիչ Հոգին սուրբն իր անսխալութեամբը անանկ եկեղեցւոյ մը մէջ պէտք է փնտռել, որն որ չէ թէ մինակ 60 տարուան միջոցի մէջ, հոտոյ տանեւութիւն կէս դարու մէջ Երեւելքէն Երեւմուտք, Հիւսիսէն Հարաւ, հաղարաւոր բերնով վարդապետէ ու իր վարդապետական իշխանութեամբը հաւանութեամբ գրուածոց մէջ և ոչ բաւ մը կամ յովա մը գտնուի, որ իրարու ներհակ ըլլայ, հապա անանկ վարդապետութիւն մ'ըլլայ, որ կարող ըլլայ իրաւ լինէ Կաթողիկէ կամ Վիդիանական ըսուիլ, ամէն ատեն ու ամէն տեղ նոյն ու ինքիքն հետ համաձայն ըլլալով” :

Եւ յդ ըսածնիդ ճիշդ մեր ունեցած եկեղեցին է, և ոչ թէ ձեր կարծածին պէս Հռովմայն, անթիւ տարբերութիւններ կան Հռովմայ եկեղեցւոյն հին և նոր դրութեանը մէջ, և ոչ այստի միայն, այլ և յայտնի սխալներ և անկարգութիւններ մուծուած և կը սխալուին: Սինչեւ անգամ պիտի ըսենք որ հինդ տարիէն

աւելի ապրող խրոքանչիւր Պապերու օրերը տարբերութիւններ ունեցած է, ինչպէս որ առանց պատմութեան հարկ ըլլալու ներկայ Պապին աւուր ու կենացը մէջ Հռովմայ եկեղեցւոյ կրած փոփոխութիւնները ժամանակին մարդկան ալ յայտնի են:

“Ուստի էջմիածնական եկեղեցւոյն վերոյիշեալ եկեղեցական իշխանութեամբ հաստատուած վաւերական գրուածքներուն համառօտքննութիւն մը ընենք տեսնելու համար”

Ա. Թէ արդեօք այս գրուածքներուն վարդապետութիւններն իրար կը բռնեն:

Բ. Թէ արդեօք աս գրուածքներուն վարդապետութիւնը կաթողիկէ հռովմեական վարդապետութեան միաբան է:

Սխալնք այն հաւատոյ մասերէն, որոնց վրայ Հայաստանեայց էջմիածնական եկեղեցին հնուցմէ կաթողիկէ Եկեղեցւոյ (մոռցրէ հռովմեական ալ ըսելու,) հետ վէճ ունեցած է:

Եւ ինքիքնականներու բոլոր ըսածներն ալ իրարու կը բռնեն ինչպէս պիտի տեսնենք հետզհետէ: Եւ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ վարդապետութիւնը արդի հռովմեական վարդապետութեան հետ հակառակ են բոլորովին: Եւ յայց հռովմայիքը կը սրնդէր թէ դաւանութիւնն ուղիղ է, զայն ալ հասկնալու մէկ միջոցը կայ, զոր մէջ բերելով կը հասկցունենք:

Եւ յստահեաւ կ'սկսի բուն գործոյն:

(Երոնախիւն)

Կ Ա Տ Ո Ն Ի

ՅԱՂԱԳՍ ԲԱՐԻՈՒԲ ԿԵՆՅԱՂԱՎԱՐԵԼՈՅ

ԹԱԳԻՄԱՆԵԱԼ Ի ԼԱՏԻՆԻ

ՅԱԿՈԲԱՅ ԴՊԻՐ ՃԱՄՃԻԶԱՏԷ

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒԳՕԼՍԵՅԻՈՑ Ի ԹՈՒՐԿ ԶԱՅՈՑ

ՌՃԶԻՐ — 1723:

Համառոտ բան թարգմանչին առ,
քննեցողս (1):

Բաղումք սոացան զանհանն կա-
տոնի: Առաջին կատոնն գլուխ և
հայր եղև Պրեկիտսեան զարմին: Բի-
նմանէ բան ժխտութեան է այսպէս.
կատոն էր անուանի ճարտասան,
քաջ զօրագլուխ և ազնիւ խորհրդ-
դական: Սմանք եւս զսա քաջ փառ-
տարան անուանեցին, վասն զի յիւ-
րումն կենդանութեան քառասուն
անգամ զփառտաբանութեան գործս
արարեալ միշտ անգատապարտ գը-
տաւ, զոր առաջի դատաւորաց իբ-
րեւ զմահապարտ բամբասէին:

Երկրորդ կատոնն կոչեցաւ և Պրե-
կիտս, այլ և անուանեցաւ Չենսուրիտս,

(1) Սոյն աշխատասիրութեան թարգմանչին ինչ-
պէս յիշած է, Կոստանդնուպոլսի նստող Հռոմայի
Թագաւորի դեսպանատան թարգմանն է, պարսն
Յակովբ ճամճի զատէ կամ ճամճի օղու կոչեցեալ,
որդի Եղիայի և Հայրատանեաց եկեղեցւոյ հարա-
զատ զառակ և բարեկամ Նալեան մեծանուն Յա-
կոբ պատրիարքին, որ նորա բաղմաւբոս հմտա-
թեանն օգուտ քաղելու նպատակաւ քանի մը կտոր
գրեանք եւս թարգմանել տուած է, որոնց մէջ նը-
շանաւոր է Նեստորի փիլիսոփայութիւնը ին զԸԼ
խօվ, զոր թարգմանած եւ յիշեալ հանգուցեալ
պատրիարքին նուիրած է առանձին ուղերձով մը
1743 թուականին: Այլ, ինչպէս առաջիկայ թարգ-
մանութեան մէջ կ'երևաի, իւր դարուն ոճն է, և
իւր պարզութեամբը առաւելութիւն մը ունի գէթ,
բայց ինչպէս իւր ուղերձին մէջ կը խոտովանի,
իւր սրտանին թանկագին ժամանակէն զօգցած
ըլլալով, չէ կարողացած վերջին սրբագրութիւն-
ներն ընել իւր թարգմանութեանցը: Վերջիշեալ
Նեստորի թարգմանութեան ինքնագիր օրինակը
սուրբ Աթուոյս գրքատան մէջ կը գտնուի, հէջ 33:

այսինքն քաղաքագրիչ դատաւոր: Իր
նա ի հուսկուլայ գեղջէն մերձ ի
Հռովմ. վերացաւ սա ի բաղմաստ-
տիկ իշխանութիւն, զի նախ եղև
տրիրուն, այսինքն ժողովրդապետ
Աիկիլիոյ, յետոյ զօրագլուխ եղեալ
էառ գիլղին Ադիոնոյ. անդ թէպէտ
ծերացեալ ուսաւ զՅաւնաց բառն
ի Յեննիտէ, իսկ հուսկ յետոյ բը-
դեշիս եղաւ ի Հռովմ: Այս կա-
տոն է զորմէ ասեն թէ ի վերայ երկոյ
իրաց զղջացեալ իցէ յիւրումն կեն-
դանութեան. նախ՝ վասն նաւով
գնալոյ անդր՝ ուր հնար էր ոտիւքն
գնալ. երկրորդ՝ վասն երբէք ան-
ցուցանելոյն զօր մի պարտադ. երրորդ՝
վասն յայտնելոյն զգաղանի խորհուր-
դը՝ կնոջ իւրում: Սմա եղեն որ-
դիք երկու, որոց մինն քաջապէս
պատերազմեցաւ ընդդէմ Պերսէին,
Աիւսն որ Սոլիմոս անուանեցաւ ի
մօրէն, մեռաւ ի կենդանութեան
հօր իւրոյ: Գրեաց փրս աշնուա-
գոյնս ի վերայ իրաւագիտութեան:

Երրորդն է Սարկոս կատոնն՝ որ
էր ի քաղաքէն Յուդեայ և թոռն
որդի Պրեկիտի: Սուրբութիւն եղեալ
էր սմա գնալ երբեմն մերկ ոտիւք ի
մէջ ժողովրդեան, և երբեմն կարճ
հանգերձիւք երեւէր ի մէջ նոցա,
այսր ամենայնի առբերէր զպատճա-
ռ ըն ինքն տակով այսպէս. Օ ի կամիմ
սուրբեցուցանել զիս յանկայելուչ մի-
այն իրացն պատկառիչ:

Չորրորդ և վերջին կատոնն՝ որ
Վաղերիկոս մականուանեցաւ, էր
քերթողբան և բանաստեղծ, որ ու-
սուցանէր զբաղում օրդիս մեծամեծ
արանց ի քաղաքն Հռովմ: Սա եղև
շարագրող ներկայ Ռոմանաւոր գրոցս
համերական ոտնաշափութեամբ զոր
եւս յետինս ի բանաստեղծից ի մեր
լեզուս շարադրեցի, վասն այնր մա-

նաւանդ պատճառին զի ինձ երեւե-
յաւ յոյժ գեղեցկայարմար առ ՚ի
ուղղել զբարս երկոտասարդաց բրիտա-
նէից : Իսկ քանզի (են) բառք ամանք
ի մէջ ոտանաւորացս զորս թերեւս
իմանալ չիցէ հնար ամենեցուն, և
վասն Հռովմէական քաղաքավարու-
թեան յանձն առ ի պատմել զնոցանէ :
Առաջին բառն է Բաղդէն՝ որ կոչի
լատինեփար ֆոռ-նոան՝ եւ յունա-
րէն՝ Բիւնի, և տառնիւմն ֆելէլ :
Պատկերահանքն նկարագրեն զԲաղդէն
իբրեւ զմատաղ և զմատաղ առաջ
աղջիկ մի՝ ունելով ՚ի ձեռին զանիւ-
մի զոր անգագար գլորմամբն հսկովէ :
Անաչ նկարագրեն զնա, վասն զի
ոչ ըստ արժանեացն իւրաքանչիւր
ումեք մարդոյ բաշխէ զյաջողու-
թիւնս : քանզի տեսանեմք որ ըստ
օրէ և բաղմիցս զանարժան անձինս
լինել ՚ի մէջ յաջողութեանց և գար-
ձեալ տեսանեմք զարժանիսն կալ
յաղքատութեան և յանաջողութե-
զի անաչառ լինելով չկարէ տեսնել
զարժանաւորութիւնն եւ զանարժա-
նութիւնն : Աւելի եւս ՚ի ձեռին իւ-
րում անիւ մի : Անիւս ոյս նշանակէ
զաջողութեանց անհաստատութիւն :
Քանզի տեսանեմք բաղմիցս զորս ՚ի
յինչս և ՚ի փարթամութիւնս բարձ-
րացեալ՝ գլորիլ և անկանիլ ՚ի գառն
աղքատութիւն և ՚ի մեծ թշուա-
ռութիւն, և զորս ՚ի գառն աղքա-
տութեան վերանալ ՚ի փարթամու-
թիւնս : Պատճառն է զի գլորելով
Բաղդէն զանիւն, գլորին ընդ ան-
ուոյն և ՚ի վայր իջանեն որք էին ՚ի
վերին կողմն անուոյն, եւս թէ վերա-
ցեալ բարձրանան ստորեւ կողմուն-
քին : Այսն այս պատճառիս ասեն
փաստաբանքն՝ թէ որպէս անգագար է
գլորումն անուոյն, նոյնպէս անհաստա-
յաղքատութեւ և փարթամութեան

կայութիւնք : Արկորդ բառն է
Վէպ ժամն (առիթ), որ կոչի լատի-
նէփար օկֆալտո, և յունարէն աֆա-
մի, և տառնիւմն ֆրանդ, զոր պատկերա-
հանքն նկարագրեն իբրեւ զօրոգա-
գնաց կոյտ աղջիկ մի, որ զառաջին կողմն
գլխոյն (ունի) լի հերովք, և գլխինն
հերթածափ : Այսն որոյ երբ հանդիպի
գնալ Վէպ ժամն, պարտ է մեզ գլոր-
կել զնա, և ձեռամբ բմբռնել զվար-
սիցն նորա, զի գիտասցուք զօգտա-
կարութիւնն, Աթէ ոչ բմբռնեմք
զնա, անցանէ և ոչ եւս կարեմք ՚ի
ձեռս ձգել զնա՝ զի հերթածափ է յե-
տին կողմն գլխոյն : Այս երկու բառ-
քս են զորոց պատմել սակաւ բանիւ
ինչ ինձ հարկ եղեւ : Արդ սիրով ըզ-
սա (ընկալարուք) և վայելեցէք ՚ի փառս
Քրիստոսի և անձանցդ յօգտութիւն
և սղջ լերուք ՚ի տէր :

Յառաջարկութիւն շարադրողին,

Տեսանելով զբազումս ՚ի մարդկա-
նէ ՚ի շաւղացն բարի վարուց յոյժ
մարբեալ, ինձ համարեցի հարկ ցու-
յանել կերպիւ իւրք զթիւր ճանա-
պարհս, զի ազնուապէս կենցաղաւա-
րելով վերքեանս պատուելիս արասցեն :
Աւրեմն, որդեակ իմ սիրելի, պատուէրա
ի քէն է պահել ի ստույգից քեզ զկերպ
բարեք կելոյ եւ կենցաղաւորելոյ :
Ընթերցիր մեծաւ մտադրութեամբ
զհետեւեալ պատուէրս իմ զի կարաւ
ցես իմանալ զամենայն, և գիտացիր
տուգիւ՝ զի ընթերցումն և չիմանա-
լըն՝ զանց առնել է, վասն որոյ զԱյ-
տուած աղաչեա, զճնոզս պատուեա,
զազգակիցս սիրեա, երկիր ՚ի վարժա-
պետէ, քեզ աւանդեալն պահեա,
պատրաստեա զքեզ յատենի, ընդ
բարիս գնա, ոչ հրաւիրեալ մի եր-
թար ՚ի խորհուրդ, միշտ լեր մարդու,

յոժարութեամբ տուր զողջոյնն : Հընազանդ լեր մեծագունից . ներեա փոքրագունից , զիրդ քո պահեա , ըզգրեանդ ընթերցիր , զընթերցեալն մի մոռանար . հոգ տար տան քում . լեր հեզ և խոնարհ , անպատճառ մի բարկանար , մի զոք արհամարհեր , զեզ կելեօք մի ծիծաղիր : Փոխ տուր , տես ում տացես . արդարութեան հետեւեալիր , մի ստէպ խրախճանս առնիցես . ննջելդ բաւականօրէն . զուխոս քո պահեա , լեր սակաւ արրիչ , պահեա զպարկեշտութիւն . վասն հայրենեացդ պատերազմեա . ժիր լեր և ոչ հեզդ : Խնդրեա զանմոլար խրատս . փախիր յանպարկեշտ կանանց . ամենեկն մի ստեր , բարեացն բարի ասա , մի լինիցիս չարսիս . զհամբաւդ մի կորուսաներ . ուղիղ դատեա , զճնոզս համբերութեամբ յաղթեա . մի լինիր երախտամոռաց . գնա 'ի ժողովն հըմտագունից , այսինքն 'ի ձերակոյտն . առ և տուր զխրատ : Բարկութիւնդ դադարեցո . ստացիր զառարկնութիւն . մի ինչ վայրապոր հաւատասցես , մի ինչ անմոռութեամբ արտացես՝ յուսալով 'ի զօրութիւնդ . փախիր 'ի խաղալոյ վէգս , պարկեշտ խաղօք շատայիր : Բան զքեզ փոքրագոյնն մի քամահեր . օտար բարեաց մի ցանկար . սիրեա զկողակիցդ , գիտունս արա զօրդիսդ . նախ լեր դու 'ի ներքոյ օրինաց զօրս դու հաստատեցեր . 'ի մէջ ընթերաց լեր սակաւախոս . իրաւանց զհետ գնա , և յօժար սիրով սիրեա :

(Շարունակէ) :

Մ Ե Մ Ա Պ Ա Տ Ի Ի Ժ Ո Ղ Ո Վ

(Շարունակութիւն , տես թիւ 8 :

Մհ , ինչպէս խիստ է պատժուած շատ անգամ զարգացման և կրամոյ կրթութեաց թողնիլը : Այն տեղից է շատերի այս անընդ դիմակալ փոխարկութիւնը՝ փոփոխակի զգացմունքներում . այս կախումը այս ներգաշնակութիւններից (Stimmungen) , որոնք ինչպէս մի նուագարանի՝ կապակցութիւն ունին եղանակի հետ , կամ քմահաճոյքներից ⁽¹⁾ , որոնք լուսնի նման փոփոխւում են , և բոլորի հետ միասին ինքնաճանաչ զգացման գրգռիլը , որ ամեն տեղ առիթ է գտնում իրան յանցաւոր , յետ ընկած և տարաբաղդ համարելու . կեանքի վրայ սիրտ չուներնալը , որով սիրտը ամեն բանից սարսափում է և իրա մէջ ոչ մի հնար չէ գտնում ընդ դիմակալելու : Շատ անգամ այս մասին է պակաս ինքնիշխանութեան բոլոր արարողական զօրութիւնը , որ մարդ սովոր է միայն իրա համար ապրելու և ոչ մի ժամանակ ուրիշի : « Իմ տարաբաղդութիւնըն էր , որ ուզում էի թէ՛ ամենքը ինձ սիրեն՝ առանց իմ միայն մի հատ անձը սիրելուն » . մի հոգի է խոստովանել , որը անափառութիւնից և անդադար շրջաշրջող աշխարհային ցանկութիւնից թշուառ չարչարանքներ կրելուց յետոյ՝ կրկին իրան գտաւ , իրա մեծահոգակ ինչ :

Սի շատ փորձուած բժիշկ՝ մեր և այլ ժամանակի կանանց հոգեկան ցաւերի պատճառները՝ այժմեան ջերմաւ

(1) Այս բառը թարգմանուած է գերմ. (Laune) բառից , սա Լատիներէն (Luna) բառիցն է առաջացել , որ նշանակում է լուսին . ուրեմն իսկզբանէ լուսնի հետ է համեմատուել այս կարողութիւնը և նրանից էլ անուն ստացել :

սենեկում (Treibhaus) զարգացման հե-
տեւանքներն էր համարում, որոնք
շատ անգամ երեւում են արդէն ման-
կութեան հասակում, ինչպէս ջրերի
անդադար գրգռումը դրոշմական կեան-
քի անհոգութիւն, և հոգում մի բնու-
թեան համեմատ զարգացած՝ կրօնա-
կան կրթութեան սրահառութիւն ։
Դեռ մի խօսք էլ այս վերջինի վրայ ։

Արդ կրօնական ուսումը միայն
հասկացողութեանը և յիշողութեանն
է նայում, կամ ուրիշ խօսքով, միայն
բնական մարդու զընթացողութեանն
է սնունդ տալիս, սիրտը չէ կարող
սնդանալ և իրա մէջ ունենալ նոր
կեանք, որից ճշմարիտ ինչ է առա-
ջանում ։ Իսրայելացի զգացման կրօ-
նական շարժումը և առաջնութիւնը
ոչ այլ ինչ են, բայց թէ հետո գրգ-
ռելի երեւակացութեան նշաններ և
կարելի մի սառն սրտի էլ, որ լու-
գիտէ միայն որեւէ աշխարհային մտա-
ծողութիւնն էլ առատաձգաշտու-
թեան հետ ։

Այսպիսի երեւակայական կրօնա-
ւորութեան մի կատարելի սնունդ է
առաջնորդում շատ անգամ մեր ժա-
մանակին սեպհական և մանաւանդ
կանանց մանկութեան վերաբերելի
այն սուրբ պատմութիւնների գրա-
կանութիւնը, որոնցից մի քանիսը,
մինչեւ անգամ յօժարակամ կարգա-
ուածները չեն կարողանում տալ մի
պարզ, ուրախ, հաւատին հաստատ
քրիստոնէութիւն և գործնական բը-
րիատունութիւնը՝ էլ աւելի քիչ է ու-
րում միտքը և խիղճը պաշտօնակա-
տարութեան համար և կեանքի մէջ
փորձում ։ Այս պատմութիւնները
լցնում են հոգին գրեթէ միշտ թոյլ
զգացմունքներով և անպիտան երե-
ւակացութիւններով և հրաժարում
պարզ, առողջարար սնունդից ։ Այժմ

մարդ կարգում էլ է մի այսպիսի գիրք
միայն զուրջատուութեան համար, շա-
հաշաշէ է տեսնում և նմանապէս զար-
մանում է Դրէյտադի « կորուսեալ
ձեռագրին » (1) վրայ՝ առանց զգաց-
ողութիւն ունենալու թէ՛ ինչպէս այն-
անդ մի կնիքայ խորատուգեալ սիրտ
հաւատից ընկնում է նրանով, ինչ
իրա մարդում ուսումնական կրթու-
թեան բարձրութիւնն է ։

Այնպիսի և անարմատ կրօնակա-
նութիւն չէ կարողանում դիմանալ
հենց այն փորձութիւններին էլ, ու-
րոնք նոր հանդամանքները առաջ են
բերում՝ ծնողաց տանից դուրս գա-
լուց յետոյ ։ Վերջ է տեսնուել արդ-
եօք, որ աղջիկները, որոնց դուցէ ա-
ռաքեալի հետ էլ կարելի լինէր ա-
սել, Վանի երանի էր ձեռք դէպի Տէրը
ունեցած սիրոյ մէջ, և որոնք իրանց
վրայ յայտ էին դրիլ՝ անհաւատ մար-
թութիւն էլ, եթէ հետը կենսապէս կը
կապէին, կարճ ժամանակից յետոյ՝
ճանապարհ բերելու, նոյնպէս ան-
հաւատ են դառնիլ, ինչպէս նա (ան-
հաւատ մարդը) ։ Կամ երբ ուրիշ հան-
գամանքներով մանկութեան երեւա-
կայութիւնը (Idealismus) թարշամում
է բանի կամ նիւթի անողքելի իրա-
կանութեան (Realismus) վրայ և կորչում
է կեանքի շքեղութիւնը, ինչպէս սու-
վորաբար պատահում է, որ մի ան-
միտ թար անապատի նման դատարկ է-
ութեան զգացմունք՝ հոգում մէջն է
մտնում և դուրս հանում քրիստոնէ-
ութեան բոլոր խիստ հեղքածները,
որ հոգին մի այնպիսի թողութե՛ն են
թարկնի, որի պտուղը խաղաղութիւն
չէ ։ Այս չէ թագնում առաջ բնու-
թիւն ունեցողների մօտ, որովհետեւ
ժամանակը անշմարելի գրում է շատ

(1) Մի պատմութիւն է (Novelle) ։

մարդկանց երեւոյ՝ նրանց ունեցածի և չունեցածի, ուրախութեան և հոգացողութեան հասկանալի արտայայտութիւնը, և մենք երբեմն կարծես թէ, կարգում ենք այս պարզ գրութեամբ, որոնցից սրտի խաղաղութիւնն է խօսում. « Իմ հոգին խաղաղ է գէպի ինձ օգնող Աստուծոյ, — նոյնպէս եւ ընդ հակառակը միւսներում՝ ներքին խռովութիւնը և յուզմունքը կեանքի մէջ ։

Բաւական է պատկերացնել մի մալրութեամբ ։ Ի՞նչպէս կարող է դարգացումը անել, որ այս ամենը չ'ընկնի ։ Որն է աւելի լուսնաւոր քան զ'ընկնի նախապիշեալ նպատակը ։ Արժեք, արդէն ամեն տեղ բացասականը՝ դրականին ցոյց տուաւ և ես կարող եմ սահմանափակել մի բանի բանով, ինչ որ առանձին հանգամանքների բոլոր անսպառելի սեպհականութեան համար՝ ընդհանուր նշանակութիւն ունի, և փառք Աստուծոյ, որ մեզանում էլ կայ և հորումս նիւթէ մի աւելի քաջալերիչ պատկերի ։

Ամենից առաջ մարդ չպիտի մանկութեան կանխադրեալ ժամանակը՝ շատ ուսանելով ծանրաբեռնի, այլ աւելի տեղի տայ մի մարմնական աղետ դարգացման, հեշտացնի ուսման ձեւը և շատ բան աւելի իրար ետեւից՝ բան թէ իրար հետ անցնիլ տայ, բայց յետոյ հոգեկան կրթութեան ժամանակը աւելի առաջ մղի գէպի խկապէս գարնանային հասակը, ուր միայն կարող է սեպհական զօրութիւնը և հակումը և մի պարզ հասկացողութիւն որին հակումն է ուղղուած, միազատ անձնանուիրութիւն և արդիւնալից զբաղմունք առաջ բերել ։ Առաջին հիմը դնող դասը կամ ուսումը ոչինչ չպիտի անի, բայց թէ՛ օգուտը ճանաչել և պահանջել տայ, ապա ընդ-

արձակել գիտեմտութեան և կարողանալու ջրմանը և նշանակած դասերին դարձնել սեպհական գույն միայն հմուտ խորհրդով առաջնորդուած ջանասիրութիւնը և կեդրոնացած զօրութիւն, և լիովին կրթել, ուր տաղանդներ կան ։ Բնապարտեալ տաղանդները, երաժշտութիւնումը և նկարչութիւնումն էլ՝ բաւականութիւն չեն տալիս ոչ իրանց և ոչ ուրիշներին ։

Օրադմունքը պիտի որոշակի կարգադրուած լինի և չպիտի համարձակ լի մոտածել թէ՛ խանարհ սովորելու ժամանակը լրացու, ապա ժամանակ է ինքնակամութեան և վայելչութեան փափագի համեմատ ։ Ինչ որ Վեօթէի իջկէնին ասում է. « Խոնարհ ըզգում էի միշտ իմ հոգին ամենից ազատ », վերաբերում է այս աւելի հասունացած մանկութեան հասակի հանգամանքների նոյնպէս և գործքում կամադրաշուտութեան և կարգաւորութեան առաջ, ուր հոգին ամբողջութեան է ստանում՝ շատ զբաղմունքի անհանգստութիւնը և իմաստակութիւնները հեռի են մնում ։ Այո, հոգեկան գործունէութիւնը պիտի լինի մի մեծ վայելչութիւն, հոգու ճշմարիտ բաւականութեան այն անարգ տրիտութիւն, որ նրան ոչ թէ՛ ոչինչ չէ տալիս, այլ խլում էլ է նրանից ճաշակը և ձգտական զօրութիւնը ։ Այժմ, երբ գիտութեան տարրերը սեպհական իլ են, աւելի ուրախութիւնը ուղղակի պիտի լինի ուսում աւարտողներ և գեռ ստացողներ ։ Ինքնութիւնը եւ արուեստը, սրտմութիւնը և գրականութիւնը պիտի բանան իրանց գանձերը՝ հոգին ազնուութեամբ եւ մեծութեամբ հարստացնելու, ազատ բարձրութիւններ ստանալու և հոգեկան հորիզոնը հեռացնելու համար ։ Ո՞ր և նոյն նը-

պատակի համար՝ կարող է առանձնապէս հարկաւոր լինել աւելի փոքր հասարակութիւններում՝ գիմնադարձ զարթուցումը (Gegenseitige Anregung):

Առաքելներու կարօտ չէ, թէ այսպիսի ուսման հետ հարկաւոր է ձեռագործութիւն և հոգեկան զբաղմունք, տնային գործերից մի մասի համար պատասխանատուութիւնը և նշանակեալ պարտաւորութիւնները անհրաժեշտ են, որպէս զի վարժելի փոքրի վրայ և սովորելի ամբողջի վրայ նայիր. և եթէ գործնական արիաքանութիւնը առաջ է քննադատ, հոգեկան սնունդն էլ աւելի գոհութեամբ կը ծաշակուի: Հոգեկան ծաշակումը ունի իրա պահեցողութիւնը, ինչպէս մարմնականը. և երբեմն, մանաւանդ ընթերցանութեան ժամանակը, պատ պահելը մինչեւ անգամ շատ փրկարար է: Ի հարկէ առանձնացած և առանց հոգեկան շարժման՝ ժամերով ձեռագործութեամբ պարապելը, նմանապէս գծագրելը և նկարելը՝ շատ անգամ մտածողութեան ժողովում չէ, այլ աւելի ցրում: Երանով հոգին չէ լցւում: Այս տեղ է տեղը ընթերցասիրելու և ազատ բացատրելու այն գրքերը, որոնք սուրբ գիրքը աւելի խոր են հասկացնում, կրթութեան և գրականութեան պատմութիւնը, գերմանացւոց և արիշ ժողովուրդների բանաստեղծութիւնը: Այսպիսի ոչ միայն զատ զատ վեր առնել, այլ ամեն տեղ երկարածիգ կապը գտնել և պինդ պահել: Սրանում կարող է լինել արդէն մի պողտուէտ վարժողութիւն մի լոճ կամ կարգացած քարոյի, ծառի և այլ տեսակ բաների միտքը յայտնելում կամ առաջի առնելում: Արդիւնտեւ միշտ բան սովորելու է գրականապէս կամ բացասականապէս ամեն բանից, ինչ

պէս գրքերից և զբուցատրութիւններից, նայնպէս և կեանքում տեսածներից: Ահա զութիւն կրելը պիտի միշտ լինի ամենը հասկանալու համար, ինչ նկատողութեանն է ենթարկւում, ուրիշներին ծարպիկ ուշադրութիւն, հայեացքներին եւ գաղափարութիւնից հետեւելու համար, և օգուտը ծանաչելու, իրանից էլ հարցնելու համար:

Այս ձեւով կարելի է շատ բան արիաքանութեամբ և բաց մտքով ժառանգել և հոգեպէս ժողովել: Բայց այնու ամենայնիւ այս ժառանգութիւնը կասկածելի արժանաւորութիւն կ'ունենայ, եթէ մի երկպառակը հետը չկցուի. առաջինը՝ որ ամենը վերաբերում է մի հոգեկան կենդանի, ուր կազմում է սովորութեան համոզմունքների հատիկը և հիմունքը, ներքին կեանքի ամուր տեղը, որ տեղից աճուն ապահովութեամբ նրա բոլոր արտայայտութիւնները առաջանում և իշխում են: Կանանց հոգին առանց տարաբաղդ լինելու և իրա արժանաւորութիւնը և պատիւը կորսնցնելու, կարող է շատ բանից զուրկ մնալ, միայն ոչ այն հոգեկան հայրենեաց զգայմունքից յաւիտենական ճշմարտութեան մէջ: Բայց երկրորդը՝ որ ոչ մի գանձ, ինչ և ինչպէս էլ որ հոգեպէս սեպհականաւ լինի, չհամարձակուի լինել, որի ժառանգութեան վրայ մտքը նայի սնապարձ հպարտութեամբ: Արդիւնտեւ ոչ որ միայն իրա համար չէ, ոչ որ ինքը իրա համար չէ ապրում: Ամեն գիտութեան տաղանդի վարժողութեան, հեշտ ձեռագործութեան և այլն կը վերաբերի, ինչ այս հին երգը ասում է. «Վովում եմ քեզ, որ ինձ կարողութիւն ես տալիս՝ իմ մերձակային օգնելու և ծառայելու» (1): Այս ամենը

(1) Արթուր շոպենհայնի Երկերի ժողովածու, հատ. Բ.

միայն նրանով և այնչափ ճշմարիտ ար-
ժանաւորութիւն կ'ունենան իւրա-
քանչիւրի համար, քանի որ իւրաքան-
չիւրը գործ ածել կարող է: Այս պիտի
իրա ծնողների տունը կամ ուր Մոտ-
ուած կ'առաջնորդի նրանով զարգա-
րի և ոչ թէ կամենայ գործ ածել մի-
այն ինքնահաւան սրածայճների վրայ:

Ուղղակի այն հասակում, որի վրայ
խօսում ենք, կարող է մի զգաստ սիրտ
էլ անհանգիստ լինիլ այնպէս, որ կ'առ-
ուի. Այս բան չունիմ անելու՝ իմ զօ-
րութիւնը և իմ սէրը գործքով ցոյց
տալու համար. և որոնց համար բա-
ւական չէ, եթէ մարդ կամենար մը-
խիթարել Հիլէրին ասածով, թէ՛ ազ-
նիւ բնութիւնները՝ իրանցով են փո-
խարինւում կամ գտնւում. այս-
պէս ոչ միայն մի դաշտի շուշանի նը-
ման բացւելու, կամ նարդի նման
անուշահոտութեամբ աւելը լցնելու
համար: Այլ, ճշմարիտ կրթութիւնը
միշտ ունի մի գիշ հաւատ, որ ա-
ռանց գործոց չէ՝ սիրոյ ազդեցութեւ:
Ըստուածային բանը ցոյց է տալիս
պարզապէս գործքի հարկաւորութիւնը
և այս «Միջբառնեքն ամեն ժամանակ
ձեզ մօտ ունիրը», ունի մի ընդարձակ
նշանակութիւն: Այլ մի տեղ պակաս
չէ դիպումս՝ մի մասնակից լինող
սրտի ծառայութեան պատրաստու-
թիւնը ապացուցանելու և իրագոր-
ծելու՝ օգնելով, ազատելով: Բարի
զարգացման քրիստոնէական տարրերը
պարապօր. դութեամբ կարող են դառ-
նալ մի արտաքին անշարժ, անկեանք
բարեպաշտութիւն և մի հոգեկան
մեծարարութիւն: Լաւելի ապահով
մեղմութիւն (Correctiv) չկայ այս տա-
րիներում նրան և ամեն տեսակ ան-

բաւականութեան հսկառակ, քան
թէ մի ինչ և իցէ պաշտօնին յարմար
գործք, քան թէ ուրիշներին ընդու-
նիլ և սէր տալ, և անձը աւելի ապա-
հով փորձ չունի, քան թէ նրանում,
ինչ որ ուրիշի համար է:

Նշական եսականութեանց յետ
դառնալը՝ կարող է սրանում և ամեն
բանում միայն այն ժամանակի դառ-
նալ մի հետզհետե ուղղութիւն դէ-
պի ճշմարիտ ինքնիշխանութիւնը, երբ
ուղիղ կերպով վաղ այն մասին է հո-
գացւում, որ այն առաջինը, հոգե-
կան կեանքի մի ամուր կեդրոնը կազ-
մուի աստուածային ճշմարտութեան
մէջ: Հոգին և սիրտը պիտի արդէն
մի քիչ ձանաչած լինին և ժառանգած,
երբ երկներանգ բաղձանքը մուտք է
գործում աշխարհի մէջ: Վատարկ և
վնասակար զբօսանքները միմիայն ար-
գելելով՝ չի լինիլ: Վրայն եթէ հոգին
մի աւելի բարձր գեղեցիկութիւն է
սիրում և իրան լուսաւորում և ճա-
ռագայթում հոգեկան երկնքի միակ
արեգակից, այս աշխարհի լոյսերը խա-
ւարում են: Վրայն այս հասակին տալ
մի ազնիւ, հաւատարի ազատութիւն.
առանց ազատութեան ոչ մի անձնու-
կանութիւն չէ կարող կազմուիլ: Այլ
թէ հարկը, այլ Ըստուածային բանի
վրայ սրած և վարժած հայեաց-
քը՝ պիտի նրանց ասի, ընչից հեռա-
նալու և փախչելու է: Նաւորու-
թեան և յատկութեան ուժով ճընշ-
ւած ուղղութիւնները՝ յետին տա-
րիներում, երբ փանդակները (Schranke.
Barrière) վեր կ'ընկնին, էլ աւելի ան-
խափան դուրս կը պրծնին եւ ծանր
բեռ կը դառնան: Այսպէս է զար-
գացումը դէպի այն ազատութիւնը,
որ ճշմարտութիւնիցն է և որ միայն
կարող է իսկապէս անձնատուր լինիլ
այն ամենին, ինչ որ իրրեւ պաշտօն

առած ուղղւած. ահա՛ գերմաներէնը. «Auf
dass ich's brauche zum Lobe dein, zu Nutz und
dienst des Nächsten mein».

և կոչում ինձ վրայ է ընկել, որովհետեւ ինչպէս կարող եմ ինձ նուիրել, եթէ ես իմ տէրը չեմ: Միայն այս հիմունքով կը սովորւի չափի ամեն բարի յատկութիւնը. ամեն բան կարող եմ անել, բայց ամեն բան օգտաւէտ չէ, կը բխանայ լեզուի բնական որութիւնը, կը կատարւի անձնութեան թիւնը, կը զօրեղանայ կամաւորութիւնը կամքի զօրութեան վրայ. մի խօսքով կը կազմւի բնաւորութիւնը: Այդ սրան հետ համադրածա՞ծը հաստատելու համար, ոչ մի ժամանակ աւելի յարմարաւոր չէ, քան թէ այն որի վրայ խօսում ենք:

Այս նոյն աւետարանական ճառապարհն է, որի վրայ մանկութեան բնական ուրախ մտածողութիւնը փոխարկւում է ուրախութեան, բարի սրտին մի ապահով տոկոսներ բերող դրամագլխի՝ կեանքի փորձութիւնների և նրա հետ խոնջիւ միակերպութիւնների մէջ: Առաջ կեանքը այն ծառին նման է, որ տնկուած է զովորաբար և երբէք չցամաքող աղբիւրի մօտ և որի տերեւները չեն թաքւում: Մի ուրախալի մտածողութիւն նման չէ արեւօք արեգակի ճառագայթին, ուր ամեն բան հասունանում է, ուր մարդ ամեն բան աւելի պայծառ, աւելի ակներեւ է տեսնում և իրան աւելի հեշտ պաշտպանում: Այդպէս կան մեղքի սերմը չէ դադարում մեղանհանգստայնեւոյ և սրտի ուրախութիւնը և խաղաղութիւնը վրդովեւոյց. բայց այնու ամենայնիւ մի հաւատ, որ անպատճառ է Աստուծոյ անկորոյս Որդիութեանը աւաւանում է վերտօնի վճատութեան աղջտմըջից դէպի փրկարար լոյս և քաջալերում հոգին՝ յանցածի վրայ խոր արխւրեւիս, եւ անդարձ կորուստի վրայ տրամեւիս: Մի այսպէս աստուածային

սիրոյ մէջ վաղ ամրացած ոգի լինում է հեղ և խոնարհ սրտով, և յայտնապէս իմանում էլ է, թէ զոկանքը և ցաւը մարդուս էութեան պայմաններն են, և թէ չարչարանքը և ճախորդութիւնը՝ չափի լինին մեղ համար երկրային բազդից պակաս աստիճաններ՝ դէպ երկինք առաջնորդելու. որովհետեւ ամեն բան սիրտի լինի նրանց օգտի համար, որոնք ի՞նչ են սիրում:

Ինչպէս հենց կանանց ոգիքը (Gemüther), որոնք այս կեանքում մի ուրիշ կեանք են ճանաչում, որի վրայ իշխանութի չունի երկրային տանջանքը և նրա վախճանը. մահը, շատ անգամ նրանով են ողորմութիւն գտնում, որ ամեն տեղ ներկայ իրողութեան մէջ որոնում են այս ժամանակաւորութեւ ժամանած աւելի բարձր կեանքի կապը, անային կեանքի փոքրիկ շրջանին մէջ՝ իրանց օրական գործը կատարում են երկնային մտածողութեւ լինում են համբերող վշտի, ուրախ յուսոյ մէջ: Սրանք են խաչի չորս կողմով բուսած և նրան փաթաթող վարդերը՝ կանանց մանկութեւ կրթութեան ամենահարկաւոր խնդիրն է՝ կարողանալ սրանց հոգ տանիլ:

Հետպում եմ աւարտել: Դամա նակի երկպառակութեան եւ ոստի պետութիւնների զօրացող իշխանութեան վրայ բողոքին՝ առանց մտածելու հեշտ համաձայնելու է, թէ՛ ուղեղակի այսպիսի ժամանակի համար՝ մեղ առաջարկուած է համարձակ գլուխ բարձրացնել և լաւ նշաններն էլ նկատել: Այս նշանները պակաս չեն և ամենից աւելի քաջալերիչները համարում եմ ես կանանց սեռի քրիստոնէական ճանաչողութեան եւ մտածման հետ զհետէ անուրանալի աճումը: Այժմ իրաւունք ունենանք կանանց պահելու և պաշտպանելու

պաշտօնը տալու, նրանք մի բնական
ընթացք կը բռնեն, որովհետեւ քը-
րիստոնէութիւնը, երկրի ազը, աշ-
խարհի պահպանիչ զօրութիւնն է, ու
բով և կանանց ստիպու առ սակաւ
անմիջապէս յայտնի կը լինի, թէ այն
օգնութիւնը, որը նրանք կարողա-
նում են տալ նորագոյն կեանքի բա-
ցասական ուղղութիւններէի գէմ
պատերազմումը, միայն ներքուստ,
նրանց գործակցութեան շրջանի կեն-
դրոնից կարող է լինել: Արդեօք այն
ընդունելութիւնը, որ օրինակի հա-
մար, Ուիկի և թիրշի ընտանեկան
կեանքի վրայ գրեթէ գտել են, ա-
պացոյց չէ՞ մի կողմանէ, որ այս տեղ
միտում է մի սպառնալի և ոչ աւելի
բաւականազատ ամրացած տեղ՝ վըճ-
ռելու. միւս կողմանէ մի յոյս: Այս
պիսի գրուածքները ազադակներ են
գէպի կանայքը, թէ մենք մեր յոյսը
ձեզ վրայ ենք դրել:

Այս, մի կենդանի յոյս կայ՝ այս
շատ երկպառակուած ժամանակում
կանանց գէպի միութիւնը ձգտողու-
թեան խաղաղարար տարրին վրայ,
այս բնութեան իշխանութեամբ միշտ
աւելի յաջող անվախճան գեգերան-
քում կանանց տնային կեանքի զօրու-
թիւնները միատեղ պահելու վրայ,
որոնք շատ կարեւոր են մատաղ սերն-
դումն էլ բնաւորութեան զօրութիւնը
և հաւատարմութիւնը պինդ պահել
տալու համար: Կանայքը իրանց այս-
պէս խաղաղութեան առաքելութիւն
մեր հզոր զինակիցքն են այն պատե-
րազմում, որ տարվամբ լիացնում
է ժամանակը:

Կարող է մի Անտիգոնէ (1) այս խօս-

քերի մէջ՝ «Ատելու համար չեմ, այլ
սիրելու անյայտ» (Unbewusi) նրանց սե-
ռի խաղաղարար կաշումը արտայայ-
տել, թէ՛ արջափ աւելի խոր է ըմբռ-
նում՝ Վերմանացի կինը, քրիստոնէաց
կինը կեանքի այս խնդիրը: Որովհե-
տեւ հենց այս է, որ ցոյց են տալիս
ժամանակի նշանները, թէ դարձեալ
կանայքը երբեմն ուարդ կը ճանաչեն
եւ երբեմն խոր կը դգան, թէ կըլ-
թութեան բաշոր պէսպիսութիւնը՝
ոչ թէ գեգերելու և խանգարելու,
այլ պահպանելու և բարձրացնելու
զօրութիւն լինելու համար՝ պիտի մի
բանում արմատանայ, այն յաւիտենա-
կան փրկութեան սթափող և զօրա-
ցող համոզմունքի մէջ, թէ Աստուած
պաշտութիւնը ամեն բանի օգտուէտ
է և խառնում է սոյս և ապագայ
կեանքը:

Այս ճառով՝ կամեցայ մի քանի
կողմերով հայեցողութիւն անել կա-
նանց իսկական զարգացման վրայ, որ
այս հիմունքով ընտանեկան կեանքին՝
ինչպէս հետեւա՛յք, նայնպէս և նախա-
դրութիւն է: Չէր կարելի մտադրու-
թիւն ունենալ՝ սրանցից մի որ և իցէ
կողմը դուրս բերել, բայց մեծութիւ-
նը և գեղեցիկութիւնը այն դասին կամ
սեռման առաջարկել, որ սեռին տըր-
ւած է նրա կրթութեան համար, եւ
որ կրթութեան բոլոր ճանապար-
հում՝ նրան ասում է. պահիր, փնջ ու-
նիս, որ ոչ ոք քու թագը քեզից չը
խլի (1):

տիկ արգիւլէ էր դիտել թաղէ. իսկ Անտիգոնէն
քայրական սիրով վառուած՝ ոտի տակ գցեց այս ար-
գելումը: Թագաւորի առաջ բերած՝ և պատառ-
խանատուութեան ենթարկւած ժամանակը՝ ասում
է նա. ես (քեզ հետ) իմ եղբորը ասելու համար
չեմ, այլ սիրելու:

(1) Սոյն ճառս թարգմանողին յառաջագանք նա-
խորդ հրատարակչին սխալմամբ եւ ձգուած ըլլա-
լով, հարկադրեցանք հետագայ թուով հաստաւա-
կելու:

(1) Անտիգոնէն Սոփոկլէսի ամենաբնական ողորդ-
գութեան տիպոսն է: Անտիգոնէի եղբայրը՝ իրա
հայրենի քաղաք, Թէբայի գէմ պատերազմումը
Քրէր էր ընկած: Բաղաբի թագաւոր՝ Կրէօնը ուս-

ԹՈՎ ՄԱՍՈՒ ԵՐԻՑՈՒ

ԵՐԳՔ ԶՈՒԱՐՃՈՒԹԵԱՆ^(*)

Թ՛ չուառացեալ կեանս եւ այ՝ սուտ աշխարհս երազ ունայն է,
Ապրանք սուռն եւ մալ, ոսկի եւ ջուհար յոյժ ընդունայն է,
Թէ ունիք ապրիլ ուտել եւ խրմել ցնծութիւն այն է,
Սեղան զարդարէք, շիշէքն շարէք եւ անուշարէք:
Ողորմութիւն տալն աղօթքն եւ ողբալն հոգւոյն կարիքն է,
Չուղելն եւ նստանձ եւ օրինազանց՝ մեղաց չարիքն է:
Սէրն եւ ցնծութիւն եւ ուրախութիւն մարմնոյ բարիքն է.
Սեղան զարդարէք. (կրկէ),

Վ՛ այելուչ նստէք, ուրախ ընթացէք որ զուարճանայք.
Բարեաց հեռեւէք, օրինաց լուսէք, չարեաց հեռանայք.
Ուտէք եւ խրմէք, սիրով խընդացէք, զՏեառնէ գոհանայք: Սեղան՝.

Սէջիս ձրգեցէք, կարասներ բացէք, պառիւ մատուցէք,
Միաբան կտցէք, միշտ ուրախացէք, միմեանց հատուցէք.
Պատուելի արանց երախտաւորաց հեղութիւն ցուցէք. Սեղան՝.

Մ՛ թաս ածող դու, ամենայն մարդոյ գիտութեամբ նայէ.
Խըմողին լիք սուր, չուգողին քիչ տուր, նըմա խընայէ.
Լաւ գինին լից սուր, թասին մոխի տուր, համ յիշէ նայէ: Սեղան՝.

Սազ եւ պալապան ածեն անխափան, քաղցրաձայն սանթուր.
Չոր մազան շարեղ, հաւ քապազ բերեք, բեր փուլապտտն տուր:
Ո՛ր որ մառեօլ է՝ նըմա դընողիր, վատ գինին յետ տուր: Սեղան՝.

Ս՛ հարք եւ եղբարք, եւ մեծ պարոնայք որ ունիք թասըն,
Առէք միակամ՝ բանան քաղցրահամ գինուն կարասըն.
Տօլու լուն ձրգեցէք, երէցն յիշեցէք՝ այրի թովմասըն: Սեղան՝.

(*) Տէր Թովմաս քահանայս այս Պօքոցի ժամանակակից է Կոստանդնուպօլսոյ համ-
գոցեալ բարեյիշատակ Յովնանէս Պատրիարքին Կոլոտի: Ունի ուրիշ տաղեր եւս եւ
սիրարշոյր երգեր, որով թերեւս սփոփած է իւր այրիութեան վիճակը:

Խաչն ՚ի նախնու մն երեւեցաւ ծաղկեալ ՚ի դրախտն աստուածատունկ,
Մխիթարիչ եղեալ Սեթեաւ նախագուշակ հօրն Ագամայ,
Մեք ՚ի յայն փայտն եմք յուսացեալ յոր Տէր Յիսուս բեւեռեցաւ,
Եւ խոնարհեալ երկրպագեմք աստուածընկալ սուրբ նշանին :

(*)

Ի յերրորդումն երեւեցաւ մեծի Նոյի նահապեալն,
Առեալ հրաման կազմել տապան խաչանքման օրինակէր,
Մեք ՚ի յայն փայտն եմք յուսացեալ յոր Տէր Յիսուս բեւեռեցաւ,
Եւ խոնարհեալ երկրպագեմք աստուածընկալ սուրբ նշանին :

Ի չորրորդումն երեւեցաւ Աբրահամու հօրն արդարայ,
Որ փոխանակ Խաչակայ խոյն կախեցաւ ՚ի Սաբեկայ,
Մեք ՚ի յայն փայտն եմք յուսացեալ յոր Տէր Յիսուս բեւեռեցաւ,
Եւ խոնարհեալ երկրպագեմք աստուածընկալ սուրբ նշանին :

Ի հինգ դարուն երեւեցաւ Խաչն Յակոբայ Խորայելին,
Սանգուխք կանգնեալ էր լուսեղէն որ հասանէր յերկինս վերին :
Մեք ՚ի յայն փայտն եմք յուսացեալ յոր Տէր Յիսուս բեւեռեցաւ,
Եւ խոնարհեալ երկրպագեմք աստուածընկալ սուրբ նշանին :

Ի վեց դարուն երեւեցաւ Խաչն ՚ի ձեռինն Մովսէսի,
Հարկանելով զծովն կարմիր առաջնորդէր Խորայելի :
Մեք ՚ի յայն փայտն եմք յուսացեալ յոր Տէր Յիսուս բեւեռեցաւ,
Եւ խոնարհեալ երկրպագեմք աստուածընկալ սուրբ նշանին :

Ի յեւթներորդն երեւեցաւ Ամբակումայ մարգարէին,
Ի մէջ երկուց աւաղակաց կայր ՚ի խաչին անմահն Աստուած :
Մեք ՚ի յայն փայտն եմք յուսացեալ յոր Տէր Յիսուս բեւեռեցաւ,
Եւ խոնարհեալ երկրպագեմք աստուածընկալ սուրբ նշանին :

Յութերորդումն երեւեցաւ սուրբ Գրիգորի լուսաւորչին,
Կամար կապեալ էր ամպեղէն Խաչն ՚ի վերայ էր լուսեղէն :
Մեք ՚ի յայն փայտն եմք յուսացեալ յոր Տէր Յիսուս բեւեռեցաւ,
Եւ խոնարհեալ երկրպագեմք աստուածընկալ սուրբ նշանին :

Յիններորդումն երեւեցաւ Խաչն ՚ի լերինն Չիթենեաց,
Պայծառացեալ ՚ի Գողգոթա՝ ՚ի սուրբ քաղաքն Երուսաղէմ :
Մեք ՚ի յայն փայտն եմք յուսացեալ յոր Տէր Յիսուս բեւեռեցաւ,
Եւ խոնարհեալ երկրպագեմք աստուածընկալ սուրբ նշանին :

Ի տասներորդում երեւի Խաչն լուսով հրաշալի,
Քրիստոնէից պարծանք յայտնի, ուրացողաց կոծօղ լինի :
Եօթնապայծառ լուսով փայլի, եկեալ ՚ի Գողգոթա կանգնի,
Յամէն ազգաց երկրպագի յարաձգական յաւիտենի :

(*) Կէտագրեալ տողերը՝ ինչպէս յայտնի է, երկրորդ երեւումը կամ օրինակը ցոյց տուած պիտի լինի բանաստեղծ հեղինակը, բայց դժբաղդարար մեր ձեռքն եղած բոլոր օրինակներն ալ թերի ունենին : Հեղինակը, եթէ չեմք սխալիր, չորեքտասներորդ դարուն մէջ ծաղկեալ վարդապետաց ուսումնական դասուն կը վերաբերի :

ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐԱԿԱՆԵՐ

Անցեալ տարուան երաժշտութիւն պատճառաւ տեղւոյս վաճառանոցի մէջ սպառելի նիւթոց և ուտելեաց թանկութիւնը բաւական զգալի եղած էր. մանաւանդ ամենէն դժուարինը որ էր ջրոյ կողմանէ սուրբ քաղաքիս բնակչաց քաշած նեղութիւնը, նշանակութեան արժանի էր. և որքան այս մասին կողմանէ դեռ նեղութիւնը կը շարունակէ, բայց մեծ յոյս ունիմք որ առաջիկայ աշնան անձրեւներն այս տարի կանուխ պիտի սկսին, և արդէն խի նշաններն ցոյց տուին անցեալ շաբթու։ Ասիայն գոհութիւն Աստուծոյ ցորենի գինը բաւական իջաւ և գրեթէ հարիւրին քսան տարբերութիւն մի ունեցաւ, այսինքն տեղւոյս չորի՝ որ վեցուկէս լիւոր է, այսինքն իբր տասն և չորս օխայ և կէս, և 30—32 դահեկանի կը ծախուէր, 25 դահեկանի իջաւ, խի ալիւրին գինն է լիւորը (900 տրամ), հինգէն մինչեւ եօթը դահեկան ըստ տեսակին։ Այս ունինք Աստուծով որ անձրեւներն սկսելով այս գիւններն աւելի պիտի իջնան։

— Բաղաքիս մէջ գաղղկացի մայրապետաց նորաշէն վանքին մէջ գրեւորաւ կենդանի ջուրը, որու համար բաւական յուզմունք եղաւ անցեալները տեղական կառավարութեան և Գաղղկոյ հիւսպատոսին մէջ տեղը, որ չէր ուզեր և ղինու զօրութեամբ կ'ընդ գիմանար յանձնել յիշեալ ջուրը քաղաքիս հասարակութեան ձեռքը. վերջապէս Արեւիքի էֆէնտին և Վաւապետիս բնդհանուր կուսակալ Ասեմապետը Ահմետ Ռեշիտ Փաշայի հոսեղած ժամանակ ժողովով քննութիւնը ընտրել յիշեալ ջրին սեփականութիւն

վրայ, և հաստատուելով որ երեք հազար տարիէն աւելի չէնք մի է անոր ջրանցքը և աւազանները, որ Գաղղկացի մայրապետաց վանքէն և անկէ ալ աւելի անդին սկսելով կը հասնի մինչեւ արդի մեծ զօրանոցին տակը, որ ի հնումն Հերովդէս թագաւորի պալատն էր։ Աստի կառավարութիւնը շարունակել տալով իր ստորերկրեաց հետազոտութիւնները նորէն սկսաւ մտքել տալ բոլոր ջրանցքներն որ լեցուն են տղմով, նոյնպէս քակել տուաւ այն թումբը զոր վերոյիշեալ մայրապետաց վանքը շինել տուած ժամանակ կանգնած էին որպէս զի եկած ջուրն արգիլուելով միայն իրենց պիտոյիցը գործածէն, որով մեծ զրկութիւն մը ըրած կը համարուէին հասարակութեւ։ Այժմ յիշեալ ջուրին քանի մի տեղաց բերաններ բանալով սկսուած է գործածութիւնը, որ արդարեւ մեծ պատիւ և շնորհք կը համարուի օսմանեան մեծազոր տէրութեան։

— Այցին Ասեմութիւն Արեւիքի էֆէնտին և Վաւապետի Ասեմապետը կուսակալ Ահմետ Ռեշիտ Փաշայն Փաշայն ի կողմանէ Բարձրագոյն Վերան իրենց յանձնուած պաշտօնը, որ էր վանական հասարակութեանց մէջ ի վաղուց հետեւ ծագած սուրբ տեղեաց սեփականութեանց խնդիրները քննել և տեղեկագրել, առանց խառնութեան մը կատարելէն յետոյ, ամուսն 6 ին մեկնեցան յատուկ շոգենաւով ի Վերսալ, և անկէ ի Վաւապետ կուս։

Այլած քննութիւններուն տրուելիք որոշումները, ըստ օրինաց արդարութեան Ռ. Գուռը պիտի տայ։

Յիշեալ խնդրոց կարգը կը համարէր նաեւ Աստուծոյ եղած Հայոց և Յուսոյ քաղաքներէն, որոնք բաւա

կան տարիէ հետէ տէրութեան ձեռքն ըլլալով, անդեալ ամիս տեղւոյս կառավարութեան հրամանագիր եկած էր զանոնք իրենց տէրերուն դարձնելու : Այն հրամանին վրայ Յունաց քարանձինան անմիջապէս իրենց յանձնուեցաւ, իսկ Հայոցը պատճառաւ իւրիւր ետ թողուեցաւ, թէպէտ և մի և նոյն հրամանն եկած էր Բ. Ղրան կողմէն : Ա՛սեմ. Ա՛հմէտ Մէշիտ փաշայն ըստ ճանաչելով Հայոց իրաւունքն ալ, հեռագրեց այն ժամանակ ՚ի Պօլիս և առանձին գիր ևս յուղարկեց առ Բ. Վուռն յուսադրելով զնորին Վնենապատիւ Սրբազնութիւն որ միամիտ լինի անոր յաջողութեց վրայուի որ իւր գահակալութենէն ՚ի վեր է գլխաւոր հոգ ըրած էր իւրեան՝ Նգիպատոսի կալուածներէն յետոյ զայն ալ առ սուրբ Վթռն գարձընելու :

— Վնոյս վերջին օրը հասաւ ՚ի Ս. քաղաքս Վամասկոսի գաւառի ընդհանուր զօրաց հրամանատար Վսե. իզգէթ Փաշայն, որու ընկերացած էր նաեւ նորիս իրաւասութեան ներքեւ գտնուող համանուն իզգէթ Փաշայն լիվայի աստիճանով, Նրցին Վսեմութեան գալուստը իրենց հրամանատարութեան ներքեւ գտնուող գաւառապահ զօրաց քննութեան համար էր : Հետեւեալ օրը Վսե. Սրբ. բազան Պատրիարքը փութացաւ տէրութեան երթալ, և նոյն օրը ընդունեց անոնց փոխադարձ այցելութիւնը, զարոնք արժանաւոր պատուով հիւրասիրելէն յետոյ, յառանգաւորաց դպրոցն ևս տարաւ զերենք, ուր Ա. Յակովբեան Սանունք քաղցրաւուր երգերով դիմաւորեցին նոցա, որոնք տեսնելով ուսումնարանին թէ նիւթական հոյակապ շէնքը և թէ բարեկարգութիւնը գոհ սրտով բաժնուեցան :

Յիշեալ Վսեմափայլ Փաշայ. քիչ օրէն պիտի դառնան ՚ի Վամասկոս :

— Այս օրերս հասաւ հոս Վսեմանդինուսօլիսէն մեծայարգ մահտեսի Վարդիս Խալիֆայն իջմէյի, յատուկ պաշտօնիւ նորոգելու Սուլթան (Մարայ մեծ մզկիթը հրամանաւ Բ. Ղրան : Յիշեալ ազգային ճարտարապետը, ինչպէս յայտնի է, Ա. Վթռնոյս նորաշէն պատրիարքարանը շինողն է, ՚ի կենդանութեան հանգուցեալ Յովհաննէս Պատրիարքին, որուն հոյակապ և գեղեցիկ շէնքը բոլոր այցելուաց տեսութիւնը կը գրաւէ և մեծ պարծանք կը համարի ընդհանուր ազգիս :

ԿԱՐԳԻ ԳԻՏՈՒԹԵԱՆ

Չորս են կարգք գիտութեան :

Նախ՝ որ գիտէ, և գիտէ որ գիտէ, տա՛ն չեմ բաւական խօսելոյ : Սա իմաստուն է, ուսիր ՚ի սմանէ :

Երկրորդ՝ ոչ գիտէ, և գիտէ որ ոչ գիտէ, և խոստովանի թէ ոչ գիտեմ : Եւ սա բարի է, ուստ զսա :

Երրորդ՝ որ ոչ գիտէ, և անգիտանայ թէ ոչ գիտէ, և խօսի անգիտաբար : Սա յիմար է և ոչ գիտէ զինքն եւ զտգիտութիւն իւր որպէս զչոր հիւանդ՝ զորթն զսա :

Չորրորդ՝ որ ոչ գիտէ, և գիտէ զի ոչ գիտէ, և սնափառ հպարտութեամբն լլկի և խօսի զոր ոչ գիտէ : Այնպիսին տգէտ և լիրք է, փախիր ՚ի նմանէ :

Յ Ա Ն Կ

Ս Ե Պ Տ Ե Մ Ի Ե Ր

Կ Ր Օ Ն Ա Կ Ա Ն Ք

Պատասխանիք և լուծումն խաբէութեանց հիմնա-
կան տարբերութեանց կաթուղիկէ և Վջմիած-
նական դաւանութեանց . (շարահայտութիւն) . 199

Կատոնի՝ յաղագս բարւոյք կենցաղավարելոյ . 210

Սեծապատիւ ժողով . 212

Թովմաս երկրորդ զուարճութեան . 219

Տաղ սրբոյ խաչին . 220

Ժ Ա Մ Ա Ն Ա Կ Ա Գ Ր Ա Կ Ա Ն Ք 221

Կարգ գիտութեան . 222

Բ Ա Ժ Ա Ն Ո Ր Դ Ա Գ Ր Ո Ւ Թ Ե Ա Ն Պ Ա Յ Մ Ա Ն Ք

Ա. Սիօնը ամէն ամիս կը հրատարակուի 24 էրեսէ բաղկացեալ մեկուկէս
ութածալ թղթով :

Բ. Տարեկան զինն է երկու արծաթ Սեճիտիյէ հանդերձ ճանապարհի ծախ-
քովը կանխիկ վճարել :

Գ. Չատ տետրակ առնել ուղղը : պէտք է ամեն մէկ տետրին շորս դա-
հեկան վճարէ :